

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Tvång eller trygghet?

- **Om behandlingspersonalens förhållningssätt till särskilda befogenheter på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem**

Tijana Jovanovic & Michelle Svantesson

Kandidatuppsats (SOPA 63)

VT 2018

Handledare: Weddig Runquist

Abstract

Authors: Tijana Jovanovic and Michelle Svantesson

Title: *Coercion or security?* [Swedish title: *Tvång eller trygghet?*]

Supervisor: Weddig Runquist

Assessor: Yvonne Johansson

This bachelor thesis is about the special powers within Care of Young Persons (Special Provisions) Act (1990:52). The aim of the research was to study the staff's attitude and experiences of using these special powers together with their attitude towards the governmental bill from March, 2018, regarding recommendations to changed powers within the Act of 1990. In our study we used qualitative methods, specific three focus groups discussions and one qualitative interview at four institutions in the southern part of Sweden. The gathered empirical material was analysed within the concepts of *power*, *accounts* and *the process of normalization*. The main results demonstrated that the attitudes of the staff using the special powers were essential for their work; working without them was regarded as unimaginable. The staff at these institutions of coercive juvenile care were using physical powers towards the youths and the reactions, according to the staff, were either violent or apologizing. Both the youth and the staff normalized the violence and the use of special powers. The staff strived to not use these powers due to heavy administrative work and to maintain a good relationship with the youths. Furthermore the results also indicated a concerned yet positive attitude towards the recommendations in the governmental bill.

Key words: Special powers, Care of Young Persons (Special Provisions) Act, juvenile coercive care, institutional care.

Förord

Vi vill särskilt tacka alla respondenter för ert deltagande och för att ni så ställt upp och gjort uppsatsen möjlig genom att så öppet dela med er av era erfarenheter och tankar.

Vi vill också tacka vår handledare Weddig för stort engagemang och stöd i samtliga delar av processen i allt från kontakt med institutionschefer, litteraturtips till uppmuntrande samtal.

Sist men inte minst vill vi tacka Camilla för hennes stöd, synpunkter och inspiration.

Helsingborg i maj 2018

Michelle Svantesson och Tijana Jovanovic

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 Problemformulering	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsning	9
1.4 Arbetsfördelning	9
2. Tvångsvård och särskilda befogenheter	10
2.1 Vad är särskilda ungdomshem?	10
2.1.1 Behandlingspersonalens kompetens	11
2.2 Särskilda befogenheter	11
2.2.1 Kritik mot särskilda befogenheter	12
2.3 Regeringens lagförslag	13
2.3.1 Kritik mot propositionen	13
3. Kunskapsläge	14
3.1 Maktförhållanden	14
3.2 Konflikthantering	15
4. Teoretiska utgångspunkter	16
4.1 Makt och motmakt	17
4.2 Accounts	18
4.3 Normaliseringsprocessen	19
5. Metod och metodologiska överväganden	20
5.1 Val av metod	20
5.2 Urvalsprocess	22
5.2.1 Fokusgrupper	22
5.2.2 Enskild intervju	23
5.3 Insamling av empiriskt material	24
5.3.1 Fokusgrupper	25
5.3.2 Enskild intervju	25
5.4 Bearbetning av insamlad empiri och analysmetod	26
5.5 Studiens tillförlitlighet	27
5.5.1 Trovärdighet	27
5.5.2 Överförbarhet	27
5.5.3 Pålitlighet	28
5.5.4 Möjlighet att styrka och konfirmera	29
5.6 Forskningsetiska överväganden	29
5.6.1 Informationskravet	30
5.6.2 Samtyckeskravet	30
5.6.3 Konfidentialitetskravet	30
5.6.4 Nyttjandekravet	30
5.7 Förförståelse	31
6. Resultat och analys	31

6.1 Vinjett	32
6.2 Förståelse om särskilda befogenheter	34
6.3 Personalens inställningar till särskilda befogenheter	36
6.4 Erfarenheter och tillämpning av särskilda befogenheter	39
6.4.1 Behandlingspersonalens erfarenheter	39
6.4.2 Behandlingspersonalens syn på ungdomarnas reaktioner på särskilda befogenheter	42
6.5 Alternativ till särskilda befogenheter	45
6.6 Behandlingspersonalens uppfattning om lagförslaget	47
7. Avslutande diskussion	49
7.1 Slutdiskussion	49
Referenslista	52
Bilagor	55
Bilaga 1 - Informationsbrev till respondenter	55
Bilaga 2 - Intervjuguide	58
Bilaga 3 - Vinjett	59
Bilaga 4 - Förklaring av lagändring av särskilda befogenheter enligt prop. 2017/18 169	60

Förkortningar

IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52)
LSU	Lag om verkställighet av sluten ungdomsvård (1998:603)
NPNL	No Power No Lose
Prop.	Proposition
SFS	Svensk författningssamling
SiS	Statens institutionsstyrelse
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för att skydda barn och ungdomar från faror och omsorgsbrist. Socialtjänstens mål är att verksamheten bygger på respekt för individens självbestämmanderätt och integritet, samt att i alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa särskilt beaktas (SoL 5:1; SFS 2001:453). Vid allvarlig oro och påtagande risk för den unges hälsa och utveckling kan den unge omhändertas enligt 2,3 §§ LVU (1990:52), vilket innebär att barn och ungdomar kan tvångsvårdas mot deras och föräldrarnas vilja om risken är påtaglig (SOSFS 1997:15). Barn som omhändertas enligt 3 § LVU och som behöver ”särskilt noggrann tillsyn” kan placeras på särskilda ungdomshem (12 § LVU) för vilka Statens institutionsstyrelse (SiS) är huvudman.

Vanligaste orsaken till att barn och ungdomar blir placerade på SiS särskilda ungdomshem är missbruk, kriminalitet eller annat socialt nedbrytande beteende som exempelvis impulsivt temperament, psykiska och psykosomatiska besvär eller ett utåtagerande beteende (prop. 2017/18:169). Många ungdomar återfaller i tidigare problematik efter avslutad vård, vilket hade kunnat undvikas om institutionsvården hade utformats mer efter individens behov och problembild (Andreassen 2003). Levin (1998) framhåller i sin avhandling, att SiS ungdomshem har i uppdrag att skydda både ungdomen och det omgivande samhället, och att inlåsning av ungdomar som omhändertagits enligt 3 § LVU (s.k. beteendefall) fungerar som samhällsskydd. Av det skälet betraktas tvångsvården som legitim, trots att behandlingsresultaten är bristfälliga.

Hejlskov Elvén et al. (2017) menar att personal ofta möter våld och konflikter i sitt arbete inom ungdomsvård.. För att hantera detta kan personal vid SiS särskilda ungdomshem under särskilda förhållanden använda sig av särskilda befogenheter (15-20 §§ LVU), som utgörs av tvångsåtgärder som begränsar den unges rörelsefrihet och kontakter med omvärlden (se vidare kapitel 2). Dessa åtgärder skall betraktas som sistahandsåtgärder. Enligt proportionalitetsprincipen får särskilda befogenheter endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. De får alltså inte vidtas om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga (20 a § LVU). Personalen upplever, enligt Hejlskov Elvén et al. (2017) att de måste använda dessa tvångsåtgärder för att lösa konflikter och att de har för lite kunskap om

alternativa metoder. Samtidigt känner ungdomarna själva en stor vanmakt då de inte kan bestämma över sig själva. Ungdomar som varit med om traumatiska händelser tenderar att triggas av bemötandet och konflikter eskalerar. Hejlskov Elvén et al. (2017) menar att personal, för att undvika negativa konfliktspiraler, bör bemöta ungdomar lågaffektivt för att inge trygghet. Befintlig statistik visar dock att antalet beslut om särskilda befogenheter har ökat de senaste åren (SiS 2018, se vidare kapitel 2).

Regeringen lade i mars 2018 fram sin proposition 2017/18:169 om stärkt rättssäkerhet av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem. Målet med lagändringarna är bland annat att öka tryggheten för barn och ungdomar som är placerade. Förslagen på ändringen är bl.a. att begränsa antalet timmar i avskiljning till fyra timmar från dagens 24 tillåtna timmar, och att kroppsbesiktning och kroppsvisitering ska ske i närvaro av ett vittne. Riksdagen tar slutgiltigt ställning till propositionen den 23 maj 2018 och lagförslaget väntas träda i kraft den 1 oktober 2018¹.

Vi har valt att undersöka vad personal som arbetar vid SiS särskilda ungdomshem har för erfarenheter och inställning till särskilda befogenheter, vad de principiellt har för uppfattningar om lagändringen och hur personalen kan arbeta för att så långt som möjligt undvika att använda sig av särskilda befogenheter. Denna studie är i hög grad relevant för sociala arbetets praktik, eftersom det årligen sker cirka 1100-1300 intagningar på särskilda ungdomshem med stöd av LVU (SiS 2017, 2018). Forskningsämnet är också relevant eftersom frågan om användningen av särskilda befogenheter rymmer ett etiskt dilemma som påverkar det praktiska sociala arbetet inom ungdomsvården. Det finns än så länge enbart begränsad forskning om området ur behandlingspersonalens perspektiv och därför finns det all anledning att ta ett första steg för att täppa till denna kunskapslucka.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet är att studera och förstå vad personal på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem har för uppfattningar om och erfarenheter av tillämpningen av nuvarande särskilda befogenheter, samt vad de har för principiell syn på föreslagna lagförändringar.

¹ I samband med att riksdagen beslutade i ärendet antogs regeringsförslaget. Riksdagen var ej eniga i röstningen.

Vidare är syftet att undersöka personalens inställning till att så långt som möjligt undvika att använda särskilda befogenheter.

Utifrån detta syfte har vi formulerat följande forskningsfrågor:

- Vilka erfarenheter har behandlingspersonal på SiS särskilda ungdomshem av att använda särskilda befogenheter?
- Vad är behandlingspersonalens inställning till att använda särskilda befogenheter?
- Hur arbetar behandlingspersonalen för att undvika användning av särskilda befogenheter?
- Vad är behandlingspersonalens uppfattning om Regeringens nya lagförslag om särskilda befogenheter?

1.3 Avgränsning

Vi har valt att avgränsa oss till särskilda ungdomshem som vårdar ungdomar enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), inte lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) och inte heller enligt socialtjänstlagen eftersom särskilda befogenheter (med något undantag) inte kan tillämpas på ungdomar som är frivilligt placerade på SiS ungdomshem. Vi har även valt att inte genomföra en juridisk studie och har därför inte fokuserat på vare sig dokumentation vid beslutsfattande om särskilda befogenheter eller rättsfall och beslut av IVO.

1.4 Arbetsfördelning

Grunden till studiens genomförande ligger i gemensamma diskussioner oss emellan. Vi har gemensamt tagit kontakt med institutionscheferna på SiS, utformat intervjuguiden samt genomfört insamlingen av det empiriska materialet (i form av intervjuer, i fokusgrupper och enskilt). Vi har delat upp transkriberingen mellan oss för att spara tid, men kodade materialet gemensamt för att få en sammanhållen och samstämmig kunskap om empirin. Vi har vidare diskuterat och analyserat materialet gemensamt.

Vi har skrivit samtliga kapitel under delat ansvar, men inledningsvis har vi delat upp avsnitten i metodkapitlet för att sedan gemensamt bearbeta texten. Uppsatsen har skrivits via ett

internetbaserat dokument som skapat möjlighet att gemensamt skriva text även om vi inte alltid suttit på samma fysiska plats. Vi har gemensamt färdigställt den slutgiltiga versionen, där Tijana har haft huvudansvar för uppsatsens stilistiska utformning och Michelle för komposition och formgivning. Uppsatsen har till största del skrivits gemensamt och ska därför ses som en kollektiv produkt.

2. Tvångsvård och särskilda befogenheter

I detta kapitel har vi redovisat för vad särskilda ungdomshem är och vilka som placeras där samt om särskilda befogenheter och den kritik som riktats mot användning av sådana. Vidare har vi presenterat statistik från Statens institutionsstyrelse (2018) samt regeringens lagförslag (prop 2017/18:169).

2.1 Vad är särskilda ungdomshem?

Barn och ungdomar vars problematik bedöms vara så pass svår placeras vid något av SiS särskilda ungdomshem (Enell & Vogel 2018). Därmed brukar denna form av institutionsvård betraktas som en sistahandslösning i barnavårdssystemet, något som socialtjänsten använder när ingenting annat fungerar. Institutionernas uppdrag är att vara en plats där ungdomarna får omsorg och vård men även kontroll och bestraffning (ibid.).

Trots kritik som har riktats mot SiS där forskningen visat låga behandlingsresultat för placerade ungdomar har deras position stärkts (Enell & Vogel 2018). Antalet platser har utökats och nya institutioner har öppnats (ibid.). SiS har i sin regi 24 särskilda ungdomshem i hela landet med platser för både flickor och pojkar med stöd av LVU och LSU (SiS 2018:15). Antalet platser ökar för varje år och år 2017 fanns det 204 platser för flickor och 464 platser för pojkar (ibid.). Andreassen (2003) menar att många av de ungdomar som placeras på särskilda ungdomshem inte ges en individanpassad vård med fokus på den unges problematik och därför riskerar att återfalla efter avslutad placering. Med ett mer utvecklat behandlingskoncept med ökat fokus på ungas problematik hade de haft lättare att anpassa sig till ett stabilt liv och lugn tillvaro utanför institutionen (ibid.). Levin (1998) anser i sin avhandling, som mer specifikt är en studie om Råby ungdomshem kring mitten av 1990-talet, att placeringarna innebär mer förvaring än behandling.

2.1.1 Behandlingspersonalens kompetens

Olika forskare har ifrågasatt det bristande utfallet av tvångsvård vid särskilda ungdomshem, och därmed har vården bristande legitimitet (Levin 1998). Enell och Vogel (2018) poängterar att det behöver vidtas en förändring av tvångsvården. Bland annat menar de att det behöver införas strikta kompetenskrav och att personal på SiS behöver goda arbetsvillkor för att kunna utföra ett bra arbete med placerade ungdomar (ibid.). Avslutningsvis påpekar de vikten av det förebyggande arbetet enligt SoL för att på sikt minska samhällets behov av tvångsvård enligt LVU.

Forskning visar att andelen utbildade personal på SiS ungdomshem ökar och att klimatet bland personalen har blivit hårdare under de senaste åren (Silow Kallenberg 2016). SiS har haft utbildningskrav på två års eftergymnasial utbildning men har behövt slopa det efter att de har haft svårigheter att rekrytera behandlingspersonal (Enell & Vogel 2018). De kvalitéer som anses högt värderade hos personalen är styrka och hårdhet, samt erfarenhet av eget missbruk eller tidigare arbete som väktare eller liknande (Silow Kallenberg 2016). Den utbildade personalen har inte kunskap och erfarenhet av samtalsmetodik och lågaffektivt bemötande, vilket kan vara behjälpligt vid konfrontationer som kan leda till användning av särskilda befogenheter (ibid.).

2.2 Särskilda befogenheter

De särskilda befogenheter som får tillämpas på SiS särskilda ungdomshem regleras i 15-20b §§ LVU. I denna uppsats använder vi ”tvångsåtgärder” synonymt med benämningen särskilda befogenheter. Dessa utgör en rad olika åtgärder som inom ramen för tvångsvården ytterligare begränsar den unges rörelsefrihet och som inskränker dennes personliga integritet och självbestämmande. Tvångsåtgärderna ger möjlighet till att begränsa utomståendes besök och telefonsamtal, placera den unge för vård i enskildhet, på låsbar enhet, avskilja den unge under högst 24 timmar, omhänderta viss egendom som sedan kan förstöras eller försäljas, genomföra kroppsvisitation, yttlig kroppsbesiktning och drogtestar, samt kontrollera olika typer av försändelser. Beslut om särskilda befogenheter fattas efter individuella bedömningar, men trots detta visar empiriska studier att vissa befogenheter – i strid mot lagen – tillämpas rutinmässigt och omfattar alla intagna i vissa situationer (Enell 2015: 53). Utöver denna arsenal av tvångsåtgärder får personalen även handgripligen hålla fast och hålla ner ungdomen. En långvarig fasthållning kan, som en remissinstans påpekade i sitt yttrande över

slutbetänkandet *Barns och ungas rätt vid tvångsvård – förslag till ny LVU* (SOU 2015:71), upplevas nog så integritetskränkande som en avskiljning (prop. 2017/18:169: 55). I prop. 2017/18:169 har regeringen dock valt att inte infoga fasthållning som en ny särskild befogenhet, varför den åtgärden även fortsättningsvis är oreglerad i lagstiftningen.

Användningen av samtliga särskilda befogenheter på SiS ungdomshem har ökat sedan de började redovisa statistik över dessa tvångsåtgärder. I SiS årsrapport 2017 presenteras statistik för de fem senaste åren och visar att den tydligt vanligaste förekommande särskilda befogenheten är beslut om kroppsvisitation (17§ LVU) för både pojkar och flickor. Antalet har ökat mest markant för pojkar och tredubblats sedan 2013 (SiS 2018:44-46) . Vidare visar statistiken över avskiljningar att antalet beslut ökar, främst för flickor. Tiden för avskiljningar är relativt konstant från år till år, men den genomsnittliga tiden för avskiljningar är relativt kort (ca en timme), och visar att 98-99% av alla avskiljningar varar under sex timmar (ibid.).

2.2.1 Kritik mot särskilda befogenheter

Det har riktats skarp kritik mot de särskilda ungdomshemmens tillämpning av särskilda befogenheter. Antalet ärenden som anmälts till IVO gällande SiS ungdomsvård ökar konstant varje år, från fem anmälningar år 2013 till 23 anmälningar år 2017 (Sis 2018:20) . År 2017 uttalade sig JO i tre ärenden som avsåg omprövning av beslut vid låsbar enhet, tillsyn vid vård i enskildhet och fasthållning som metod (ibid.). Vidare har kritik framförts från IVO, Barnombudsmannen, FN:s barnrättskommitté och FN:s tortyrkommitté, som alla har berört olika typer av missförhållanden inom SiS, exempelvis vad gäller fasthållningar, fysiskt våld, otillräcklig tillsyn och avskiljning och har krävt ett förbud mot avskiljning av barn i Sverige (Enell & Vogel 2018; Regeringskansliet 2012:119-120).

Regeringen har i ett skriftligt svar på en förfrågan från FN:s barnrättskommitté vad gäller Sveriges tillämpning av barnkonventionen, klargjort att man på sikt strävar mot att avveckla bestämmelsen om avskiljning helt och hållet för minderåriga (Regeringskansliet 2012:120), även om denna målsättningen inte har effektuerats i regeringens proposition, då det finns en risk med att avveckla avskiljning vilket kan medföra att fasthållning och fysiskt våld riskerar att öka (prop. 2017/18:169 :67). SiS ska istället ”målmedvetet och systematiskt” arbeta för att minska antalet avskiljningar ”för att åtgärden helt ska kunna avskaffas på sikt” (ibid.). FN:s barnrättskommitté vidhåller att isolering av barn måste förbjudas i Sverige och kräver en lagändring (Committé on the Rights of the Child 2015:6). Dessa synpunkter från

barnrättskommittén ligger till grund för det nya lagförslaget där regeringen vill öka rättssäkerheten för barn och ungdomar som är föremål för tvångsvård.

2.3 Regeringens lagförslag

Regeringens lagförslag (prop 2017/18:169) innebär ändringar i LVU, LVM och LSU. Ändringarna innebär framförallt förändringar för SiS verksamheter och användningen av särskilda befogenheter.

Förslaget innebär att fler särskilda befogenheter ska vara möjliga att överklaga till domstol och att barn under 15 år ska ha ett offentligt biträde vid ett överklagande. I propositionen föreslås vidare att det införs två nya särskilda befogenheter, rumsvisitation och säkerhetskontroll samt att den unge ska erbjudas uppföljande samtal efter en avskiljning, rumsvisitation eller kroppsvisitation. Vidare föreslås att den unge vid en kroppsvisitation eller yttlig kroppsbesiktning ska ges möjlighet att påverka vem ur personalen som genomför eller närvarar vid åtgärden. En förändring som föreslås är även att tiden som unga kan hållas avskilda ska sänkas från 24 timmar till högst fyra timmar. Vid avskiljning ska den unge även ha möjlighet att tillkalla personal. Vidare utökas rätten för den unge att använda elektroniska medel från att tidigare enbart varit telefon. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 oktober 2018. De paragrafer som särskilt berörs finns sammanfattade och förtydligade i bilaga 4.

2.3.1 Kritik mot propositionen

Det har riktats kritik även mot propositionen som går ut på att de förändringar som föreslås i lagen är otillräckliga. Enell och Vogel (2018) vill se ett totalförbud mot avskiljning av barn och ungdomar i enlighet med den kritik som framförts av FN:s barnrättskommitté (Committee on the Rights of the Child 2015). Detta motiveras med den allvarliga skada som avskiljningar kan medföra. Det saknas även en nedre åldersgräns för placering på SiS särskilda ungdomshem, vilket gör det fortsatt möjligt att placera små barn på samma institution som kriminellt belastade och missbrukande tonåringar (Enell & Vogel 2018:179-181). De menar således att målgruppen för SiS ungdomsvård borde definieras för att skapa rättssäkerhet (ibid.).

3. Kunskapsläge

I detta kapitel ges en kortfattad översikt av forskning inom området för institutionsvård av barn och ungdomar. Svensk forskning är begränsad och SiS har själva finansierat en stor del forskningen som rör tvångsvård. Vi har sökt relevant forskning via UB:s sökmotorer LUBSearch och LIBRIS. Sökorden har varit *särskilda befogenheter, LVU, SiS, särskilda ungdomshem, avskiljning*. Vi har även fått tips om material av vår handledare. Andra inspirationskällor har varit att studera dokumentärer och den forskning som presenterats där.

3.1 Maktförhållanden

Johnsson och Svenssons (2006) studie genomfördes år 2005 och bygger på polisernas och socialsekreterarnas erfarenheter av samarbete dem emellan vid omedelbara omhändertagande. I studien beskrivs LVU- och LVM-placeringar som emotionella händelser för klienten där det tydligt framgår asymmetriska maktförhållanden. Samhällets uttalade makt över individen motiveras med syftet att förbättra livssituationen för klienten samtidigt som det är ett sätt att möjliggöra nödvändig hjälp och vård (ibid.). Studien visar att socialsekreterare och poliser oftast var eniga om hanteringen av den aktuella situationen som de befann sig i samt att det sällan uppstod konflikter mellan professionerna vilket gjorde att situationen blev mer hållbar för personen som omhändertogs.

Silow Kallenberg (2016) framhåller i sin avhandling att ungdomar oftast inte själva har någon insikt om sitt vårdbehov vilket medför att de ser LVU-placeringen mer som ett straff än behövlig hjälp. Många gånger handlar det om ungdomar som kommer från instabila hemmiljöer med våldsamhet i bakgrunden (ibid.). Författaren påpekar att tvångsvård är ett sätt att skydda samhället från ungdomars destruktiva beteende och inte enbart en åtgärd för att skydda ungdomarna. Silow Kallenberg anser att personalen många gånger saknar nödvändig kunskap och formell utbildning för att kunna hantera konflikter och problem som uppstår vid särskilda ungdomshem. Forskningen visar att arbetsklimatet på dessa ungdomshem har blivit hårdare under de senaste åren där ”muskler” och personalens personliga erfarenheter av eget missbruk värderas högt (ibid.).

Hill (2005) har i sin studie bl.a. intervjuat ungdomar vid särskilda ungdomshem för att få deras syn på de negativa behandlarfaktorer som enligt författaren kan finnas inom

tvångsvården. En av dessa faktorer gäller personalens maktutövning. Ungdomarna uttryckte att de blir straffade genom att personal drar in aktiviteter när de t.ex. använt svordomar och på det sätt visar behandlingspersonalen, betonar Hill (2005), sin överlägsenhet och maktutövning. Denna form av maktutövning skapar stark motvilja och hat i ungdomsgruppen, vilket ibland kan resultera i fysisk misshandel av personalen (Hill 2005:112).

Mattsson (2010) har genomfört en deltagande observationsstudie vid bl.a. ett LVM-hem för kvinnor där manlig personal hade till uppgift att ”brotta ner” intagna kvinnor och hålla fast dem i våldssituationer. Den manliga personalens fysiska råstyrka sågs därmed som en garant för att stävja kvinnors våldsamma beteende och för att skapa en trygg miljö på institutionen. Samtidigt som det var acceptabelt att låta manligt personal ha en nära fysisk kontakt med intagna kvinnor i dessa situationer, så ansågs det inom SiS missbrukarvård inte acceptabelt att låta män kroppsvisitera och kroppsbesiktiga kvinnor, och dessa uppgifter utfördes därför av kvinnlig personal. Detta bidrar till att den manliga personalen till viss del arbetar som väktare på behandlingshemmen och inte med behandling som egentligen är den huvudsakliga arbetsuppgiften (ibid.).

3.2 Konflikthantering

Konflikter och utåtagerande beteende bland ungdomar på SiS särskilda ungdomsboende bemöts ofta av våld, fasthållning och avskiljning från personalens sida (Hejlskov Elvén et al. 2017). I likhet med Silow Kallenbergs (2016) forskning visar även studier av Hejlskov Elvén et al. (2017:11-15) att personalen saknar tillräcklig kunskap om hur de ska hantera våldsamma konflikter på annat sätt än genom att hålla fast eller brotta ner ungdomen.

Personalens särskilda befogenheter ger ungdomarna en känsla av vanmakt och stress över att inte kunna bestämma över sitt eget liv, sin egen kropp och vardag. De ungdomar som har varit med om traumatiska händelser tidigare kan uppleva personalens våld som triggande och kan därmed eskalera konflikten. Hejlskov Elvén et al. anser att personal istället för våld och särskilda befogenheter ska arbeta förebyggande med lågaffektivt bemötande för att skapa en trygg och säker plats på ungdomshemmet. Lågaffektivt bemötande bygger bland annat på principerna att man tar ansvar för situationen, ställer realistiska krav på ungdomarna, tar hänsyn till ungdomarnas känslor och den kraft de kan ha, löser problemen, skapar

begriplighet, visar respekt och empati samt har ett mjukt förhållningssätt gentemot ungdomarna och annan personal (ibid.).

Wästerfors (2009) menar att bristen av meningsfullhet är den största bidragande faktorn till att konflikter och bråk uppstår på SiS särskilda ungdomshem. Bråk startas av ungdomar vid de tillfällen i vardagen där få saker är inplanerade och det därför finns tidsutrymme att göra det. Wästerfors menar att personalen hanterar bråk på fyra olika sätt: Att reagera i stunden genom fysisk fasthållning eller avskiljning, genom att dra in permission, besök eller telefonsamtal, genom att hota ungdomarna om agerande eller genom att inte agera alls och låta ungdomarna lösa konflikten på egen hand. En av de viktigaste tillvägagångssätten för att skapa trygghet och säkerhet på institutionen är att göra allt begripligt och delge ungdomarna information (Hejlskov Elvén et al. 2017:44-50). Genom information, ett lugnt bemötande och insikten om att alla gör det mest begripliga i situationer kan personalen få ungdomarna att känna en större meningsfullhet i sin vardag och på så vis förhindra konflikter (ibid.).

4. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel presenteras studiens teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp som är av relevans vid analysen av det empiriska materialet. Vi kommer att utgå bl.a. från Michel Foucaults teori om makt och motmakt, vilket i korthet innebär att makt är något som utövas och som kan förändras över tid, d.v.s. det är inte något som är beständigt (Nilsson 2008). Vidare hävdar Foucault (2002) att den som utsätts för maktutövning alltid kan göra motstånd, framför allt givetvis om maktutövningen framstår som illegitim.

Vi kommer även utgå från Scott och Lymans (2013/1968) deskriptiva teori om *accounts*. Accounts kan sägas vara ett språkligt verktyg som ”återställer den sociala ordningen genom att ursäkta, rättfärdiga eller på andra sätt ge en grund till beteenden som man anses ansvara för” (Wästerfors 2014: 15). Vi använder oss av den engelska benämningen, accounts, då det inte gjorts någon bra översättning på begreppet, och många svenska forskare använder redan accounts i svensk text (t.ex. Runquist 2012; Wästerfors 2014). Vi kommer dock översätta ursprungsbegreppen justifications och excuses till rättfärdiganden och ursäkter. Denna teori ger oss ett verktyg för att analysera hur behandlingspersonalen på SiS särskilda ungdomshem motiverar tillämpningen av särskilda befogenheter.

Slutligen kommer vi analysen att också använda från Eva Lundgrens (2012) teori om normaliseringsprocessen som beskriver hur våldsoffer och våldsutövare normaliserar våld och skapar en relationsidentitet som baseras på våld.

4.1 Makt och motmakt

Mathiesen (1982) resonerar om makt och motmakt ur ett politiskt perspektiv men författaren drar även paralleller till maktförhållanden inom t.ex. fängelset. I vissa avseenden kan det i överförd bemärkelse finnas vissa likheter mellan ett fängelse och SiS särskilda ungdomshem, inte minst för att det finns låsta avdelningar där ungdomarna kan dömas till slutna ungdomsvård p.g.a. deras låga ålder (i stället för fängelse). Under våra intervjuer med personal har det framkommit att ungdomarna ibland inte vet var de har hamnat; de tror att de befinner sig på ett fängelse. Således anser vi att Mathiesens teori är applicerbar även i vår analys om ungdomar som placerats på särskilda ungdomshem med stöd av LVU.

Mathiesen (1982: 32-33) anser att maktbegreppet innebär möjligheten för en eller flera personer att driva igenom sin vilja även om andra människor i den sociala samvaron skulle göra motstånd. Vidare förklaras makt som något personen besitter i förhållande till andra personer (ibid.). Även Foucault betonar att makten manifesteras i den sociala samvaron men även i stora samhälleliga relationer, exempelvis mellan politikern och väljaren (Nilsson 2008). Relationen i den sociala samvaron skulle exempelvis kunna vara mellan behandlingspersonal och unga på SiS särskilda ungdomshem.

Foucault ser på makt som något som utövas och inte som något som en person har, d.v.s. tillgången till makt är inte statiskt utan kan förändras över tid (Nilsson 2008). Enligt Foucault är makt och kunskap tätt relaterade till varandra (Nilsson 2008:84-85), och hans tes är att de människor som har kunskap besitter också makt och tvärtom, d.v.s. makt skapar kunskap. Foucault drar slutsatsen att makt inte existerar utan motsvarande kunskapsfält (ibid.).

Foucault hävdar att där makt produceras finns alltid ett potentiellt motstånd, om än i olika omfattning. Foucault (2002:105) uttrycker det på följande sätt: ”där makt finns, finns motstånd”. Enligt Foucault behöver motstånd inte innebära att det endast är negativt att ”vara emot” något, utan han ser det från en positiv infallsvinkel där han liknar det vid en kreativ process vars utgång aldrig kan förutsägas (Nilsson 2008:96). Samtidigt innebär det, genom

maktens egen logik, att om motståndet segrar kommer det skapa ett nytt motstånd och att det i sin tur kan fortgå på det viset.

Foucault (2017) har även studerat straffsystemet över tid, där begreppet disciplin kan ses som en metod för att omforma individer. Genom kontroll, övervakning och bestraffning kan makten utövas för att individer som är i underläge ska foga sig och bete sig på det sätt som personer med makt anser är lämpligt; ett samlingsbegrepp för detta är disciplinär makt (Axelsson & Qvarsebo 2017).

En annan typ av makt som Foucault studerade är den pastoral makten vilken har rötter i det kristna tänkandet (Nilsson 2008:146). Begreppet har en metaforisk betydelse att Herren är den gode herden som vårdar och tar hand om sin flock. Herdemakt, som det också kallas i svensk översättning, bygger på en djupgående analys av individen och dennes problem och svårigheter. Foucault betonade att den patriarkala makten inte upphört utan den finns kvar även i det moderna samhället. Dock har dess form ändrats över tid, från att handla om den eviga himmelska gemenskapen till att handla om trygghet, vård och välbefinnande (Nilsson 2008:147). Idag är företrädare för pastoral makt de personer vars professioner är starkt förbundna med välfärdsstaten, bl.a. terapeuter och socialarbetare. Den pastoral makten innebär att den professionella tror sig veta vad som är bäst för individen. Makten yttrar sig i hjälpande och omhändertagande tekniker där de i sin tur blir effektiva som disciplinerande verktyg (ibid.).

4.2 Accounts

Scott och Lymans (2013/1968) teori om *accounts* är en benämning för hur aktörer förklarar olämpliga eller kritiserade beteenden/handlingar. De menar att talet är ett grundläggande verktyg som används i mänskliga relationer för att bygga broar mellan förväntningar och handling, eftersom talet har förmåga att ”reparera det söndriga och återskapa det förfrämligade” (Scott & Lyman 2013/1968:48). Detta språkliga verktyg benämner de *accounts*, vilka således används när ”en handling blir föremål för en värderande granskning” (ibid.). *Accounts* standardiseras inom kulturer och används rutinmässigt av aktörer för att förklara och neutralisera ett beteende eller en handling som är olämplig eller felaktig, oavsett om det är aktören själv eller någon annan som svarat för handlingen eller beteendet.

De två typerna av accounts är ursäkter och rättfärdiganden (Scott & Lyman 2013/1968:50-62). *Ursäkter* innebär att den kritiserade aktören erkänner att handlingen är felaktig och olämplig, men att denne inte tar på sig det fulla ansvaret för den. Ursäkterna är socialt accepterade och hänvisar ofta till olycksfall eller ”syndabocker”, där aktören inte själv står ansvarig pga. händelser i omgivningen, eller att aktören blivit övertalad eller egentligen haft goda intentioner med handlingen. *Rättfärdiganden* innebär att aktören tar på sig ansvaret för handlingen, men anser inte att den i sig var felaktig eller olämplig, utan motiveras som lämplig och korrekt i den aktuella situationen. Ett rättfärdigande kan yttras som förnekande av att offret tagit skada, att offret förtjänade skadan eller att skadan var nödvändig för att upprätthålla sin lojalitet gentemot någon annan (ibid.).

Godtagandet av ett account beror på det sociala sammanhanget, då de blir standardiserade och används rutinmässigt inom kulturer och grupper (Scott & Lyman 2013/1968:62-68). Detta innebär t.ex. att familj och vänner skulle godta ett beteende och acceptera ursäkter för ett kritiserat eller felaktigt beteende, medan främlingar inte skulle göra det. Scott och Lyman (2013/1968) anser att en viktig förutsättning för att accounts ska accepteras är individernas bakgrundsförväntningar, vilka utgör gemensamma förgivettagna föreställningar som yttrar sig i ursäkter som alla känner till. Ett exempel kan vara att någon förklarar sitt missbruk med ”familjeproblem”, då detta är en förklaring som alla förstår och känner till är möjlig och som därför inte ifrågasätts, även om den kanske inte är sann. Det krävs alltså att aktören använder sig av en situationellt acceptabel account definierad av vedertagna bakgrundsförväntningar för att dennes accounts ska godtas och aktören inte ska bli betraktad som annorlunda eller psykiskt sjuk (ibid.).

4.3 Normaliseringsprocessen

Eva Lundgren (2012) beskriver hur våld i nära relationer normaliseras. Lundgren har utgått från mäns våld mot kvinnor. Teorin fokuserar på kvinnors utsatthet i nära relationer där män är våldsförövare. Vi kommer inte fokusera på könsaspekten vid analysen utan kommer att applicera teorin på relationen som finns mellan ungdom och behandlingspersonal.

Normaliseringsprocessen är en teoretisk modell i tre steg som belyser den nedbrytning som ett våldsoffer utsätts för i ett våldsamt förhållande. Processen innebär att synen på våldet går från att vara helt oacceptabelt till att accepteras och bli en normal del i parternas relation och kan

t.o.m. bli en så normal del av relationen att den våldsutsatta försvarar de handlingar som denne utsätts för. Lundgren beskriver i det första steget av processen hur gränser för vad som är acceptabelt stegvis förflyttas och hur beteendet hos både offer och förövare förändras, då våldet kan användas som ett medel för känslouttryck och kärleksförklaringar. I det andra steget börjar offret anpassa sig till förövarens krav för i ett försök att undvika våld eller avsluta pågående våldshandlingar. I det tredje och sista steget sker internaliseringen där våldet blivit en del av förhållandets identitet och relationen har inget annat att förhålla sig till (ibid.).

I analysen kommer begreppet ”våld” användas som benämning för fasthållning som personalen utsätter ungdomarna för, men också det fysiska våld i form av slag och sparkar som ungdomarna utsätter personalen för. Vi kommer således inte analysera utifrån aspekten att våldet som kan förekomma under fasthållningar och särskilda befogenheter är reglerat i lagtext, medan ungdomarnas våld mot personalen klassificeras som misshandel enligt brottsbalken.

5. Metod och metodologiska överväganden

I detta kapitel presenteras inledningsvis vårt val av forskningsansats och metod. Därefter följer en presentation och diskussion om urvalsprocessen, empiriinsamlingen samt bearbetningen och analys av det empiriska materialet. Vidare diskuteras studiens tillförlitlighet och forskningsetiska överväganden. Kapitlet avslutas med en reflekterande presentation om vår förförståelse inom området.

Vi har valt att benämna diskussionerna med fokusgrupperna som fokusgruppsintervjuer och deltagarna vid dessa som deltagare eller respondenter för att lättare kunna tala om samtliga respondenter och intervjuer med liknande benämningar.

5.1 Val av metod

Bryman (2011) påpekar att det råder induktiv syn på förhållandet mellan teori och praxis i kvalitativt inriktad forskning, där teorin genereras utifrån insamlad empiri och inte tvärtom vilket kännetecknar ett deduktivt perspektiv. Vår egen studie utgår därför från en induktiv ansats.

Vi har valt att genomföra vår studie med hjälp av kvalitativ metod. Bryman (2011) framhåller att kvalitativ forskning är mer inriktad på ord till skillnad från kvantitativ forskning där siffror står i förgrunden. Bryman betonar att en forskare som ingående vill ta del av individers tolkningar och uppfattningar om olika sociala fenomen bör använda en kvalitativt inriktad metod. Genom en sådan metod är det möjligt att få en mer detaljrik beskrivning om t.ex. respondentens sociala verklighet, samt spegla likheter och skillnader i dennes olika erfarenheter och synpunkter. Vi vill med vår studie kunna bidra med en ökad kunskap och förståelse om behandlingspersonalens inställningar till och erfarenheter av arbetet med särskilda befogenheter på SiS särskilda ungdomshem. För det ändamålet är kvalitativ metod en förutsättning för att kunna besvara våra forskningsfrågor.

Det finns olika metoder i kvalitativ forskning för att samla in sin empiri. Vi har valt att använda oss av fokusgruppsintervjuer och enskild intervju för att generera berättelser och erfarenheter från vår målgrupp. Svensson och Ahrne (2015) framhåller att kvalitativa intervjuer kan vara en bra insamlingsmetod när man är intresserad av utsagor som i vårt fall rör behandlingspersonalens upplevelser och erfarenheter av och inställning till särskilda befogenheter. Genom fokusgruppsintervjuer och den enskilda intervjun finns goda förutsättningar att fånga behandlingspersonalens resonemang inom detta forskningsområde.

Morgan (1997) påpekar att fokusgruppsintervjuer är en intervjumetod där data samlas in genom gruppinteraktion runt ett ämne som bestämts av forskaren. Fokusgruppsintervjuer som metod är användbar för att ta del av hur människor tänker och diskuterar ett visst ämne, men också för att få en inblick i hur respondenternas värld ser ut (Dahlin-Ivanoff & Holmgren 2017). Respondenter i fokusgrupper har en gemensam bakgrund av erfarenheter, d.v.s. de skapar en referensram för att få förståelse för dem och i samspel med andra deltagare i fokusgruppen kan det leda till utveckling av ny kunskap (ibid.). Denna metod kan hjälpa oss som intervjuare att bättre förstå hur behandlingspersonal agerar i vissa situationer och framför allt få förståelse om hur och varför de agerar och resonerar på ett visst sätt, samt huruvida det skulle ha kunnat se ut på annat vis. En annan fördel med att använda fokusgruppsintervjuer är att de tenderar att ge rikt datamaterial.

Mot denna bakgrund ansåg vi att fokusgruppsintervjuer och en kompletterande enskild intervju var lämpliga för att kunna besvara våra frågeställningar. Vid fokusgruppsintervjuerna använde vi oss av en tematiskt upplagd intervjuguide med vissa angivna diskussionsfrågor

(Bryman 2011). I den enskilda intervjun använde vi oss av samma tematiskt upplagda intervjuguide (se bilaga 2).

5.2 Urvalsprocess

I kvalitativa undersökningar är urvalet viktigt då det empiriska materialet måste vara relevant och rikhaltigt för att kunna besvara undersökningens forskningsfrågor (Lind 2014). Vi har valt att göra ett så kallat *målstyrt urval*, dvs. att urvalet är styrt och valt med direkt hänvisning till att kunna besvara studiens frågeställningar (Bryman 2011:350). Vi genomförde intervjuer med behandlingspersonal vid SiS särskilda ungdomshem i södra regionen. Respondenterna har i sitt arbete direktkontakt med ungdomarna, och tar i olika situationer ställning till frågan om användning av särskilda befogenheter eller alternativa åtgärder.

Det är svårt att avgöra hur många fokusgruppsintervjuer och enskilda intervjuer som bör hållas för att uppnå en teoretisk mättnad (Bryman 2011:446). Begreppet är hämtat från Grundad teori som vi använt vid bearbetning av materialet. Vid fokusgrupper brukar antalet intervjuer vara färre än vid enskilda intervjuer, men det är av vikt att genomföra mer än en fokusgruppsintervju, då det som sägs i gruppen kan vara specifikt för just den gruppen (Dahlin-Ivanoff & Holmgren 2017:86). Vi har valt att intervjua personal från två flickinstitutioner och två pojkinstitutioner för att minska risken för att diskussionen under intervjun är specifik för just den institutionen, och för att empirin ska vara bred och variationsrik. Tre av intervjuerna är fokusgruppsintervjuer och en är en enskild intervju. Vi valde att komplettera med en enskild intervju för att få ett rikare empiriskt material.

För att få tillgång till fältet har vi per telefon kontaktat samtliga institutionschefer i SiS södra region, vilket är ett område motsvarande Götaland. Merparten av institutionscheferna avstod från att delta i vår undersökning p.g.a. tidsbrist eller ämnets känslighet. Detta blev givetvis problematiskt för oss och försenade arbetsprocessen väsentligt. Vid tre institutioner var institutionscheferna positiva till att låta oss intervjua personalen. Institutionscheferna har tagit del av vårt informationsbrev (bilaga 1).

5.2.1 Fokusgrupper

Urvalet av deltagare till fokusgrupperna gjordes genom kontakt med institutionscheferna. Att använda en grindvakt vid tillträdet till deltagarna kan medföra att personen genom sin

position kan påverka studiens utfall genom att verka för organisationens egna intressen (Bryman 2011). Vi har diskuterat detta som en möjlig risk men ser också att vi genom att ha utfört intervjuer med personal från fyra olika institutioner har minimerat risken för den enskilda institutionschefens påverkan.

Det är viktigt att betrakta både heterogeniteten och homogeniteten i grupp sammansättningen vid fokusgrupper (Dahlin-Ivanoff 2013:52), och vi önskade därför gruppstorlekar om 4–5 deltagare med varierande arbetserfarenhet, ålder och könsidentitet, och att samtliga deltagare skulle arbeta på samma avdelning. Vår önskan om en heterogen grupp var för att få en så bred representation som möjligt och för att berika diskussionen med olika åsikter och infallsvinklar. Dahlin-Ivanoff (2015:53) menar också att det kan vara till fördel om deltagarna är en homogen grupp och således ingår i samma arbetsgrupp, då de lättare kan relatera till varandras utsagor och erfarenheter och på så vis skapa en förtroendefull miljö. En nackdel kan dock vara att de nära relationerna bidrar till att man inte vågar prata öppet. Bryman (2011:84) menar att det är svårt att bestämma hur många deltagare en fokusgrupp bör ha, men de bör vara färre vid diskussioner om kontroversiella och komplexa ämnen där det finns ett intresse av deltagarnas personliga åsikter. Det är också viktigt att inte vara för stort antal deltagare för att behålla koncentrationen en längre tid. Vi valde därför antalet 4-5 deltagare.

Beroende på personaltillgång varierade dock deltagandet och fokusgrupperna bestod av två, tre och fem personer. Totalt har tre kvinnor och sju män deltagit i fokusgrupperna med en varierad arbetserfarenhet från ett år till 18 år. Samtliga deltagare har fått ett informationsbrev i förväg med information om intervjun samt en sammanfattning om propositionen (bilaga 1). Samtliga deltagare har muntligen godkänt sitt deltagande vid intervjutillfällena.

5.2.2 Enskild intervju

Den enskilda intervjun var med en behandlingspersonal från en fjärde institution, där institutionschefen tackade nej till institutionens deltagande. Respondenten valde att själv delta utanför arbetstid. Den enskilda intervjun har gjorts genom ett s.k. bekvämlighetsurval, då vi fått kontakt med respondenten genom vårt privata nätverk. Bekvämlighetsurval innebär att urvalet gjorts av "bekvämlighet" för oss som forskare då respondenten varit tillgänglig (Bryman 2011). Personen tog muntligen del av informationsbrevet vid intervjutillfället (bilaga 1) och godkände sitt deltagande.

En nackdel med att genomföra den enskilda intervjun var att vi inte fick samma bredd som vi fått under fokusgruppsintervjuerna, men en fördel kan också vara det Goffman (2014/1959: 97–103) benämner *bakom kulisserna*. Detta innebär att personen kan lägga av sin fasad och agera på ett sätt den inte kan under framträdandet, då den inte behöver förhålla sig till åskådare eller andra teammedlemmar som kan bli kränkta utan kan gå ur sin rollgestalt (ibid.). Vårt intryck var att den enskilda intervjun var mer öppen än fokusgrupperna och att respondenten vågade dela med sig av sina erfarenheter och utgör därför ett värdefullt komplement till fokusgruppsintervjuerna.

5.3 Insamling av empiriskt material

För att kunna ställa viktiga och adekvata frågor är det viktigt att komma förberedd inför intervjusituationerna (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015:44) genom att till exempel utforma en intervjuguide och läsa relevant litteratur och texter om verksamheten för att få en preliminär uppfattning om den (ibid.). För att få en bättre bild av verksamheterna har vi sett och lyssnat på dokumentärer om ungdomar som placerats vid SiS, läst riksdagstryck, forskning och statistik om SiS samt publicerad litteratur om verksamheten.

Vinjetter används ibland i kvalitativ forskning som hjälp för att få respondenterna att uttrycka och exemplifiera sina åsikter och beteende i konkreta situationer (Bryman 2011:257). Vi valde därför att inledningsvis i varje intervju presentera en vinjettberättelse (bilaga 3), för att illustrera ett tänkbart scenario som utspelar sig vid SiS särskilda ungdomshem. Vid utformningen av vinjetten utgick vi från historier presenterade i dokumentärer samt lagtext. Därefter granskade vi vinjetten genom att jämföra den med SiS juridiska riktlinjer om LVU:s särskilda befogenheter (SiS 2016) och tog sedan kontakt med Nellie Grenius, projektledare för NPNL inom SiS, för att få hennes synpunkter. Vi valde att utforma vinjetten i två varianter för att passa de olika verksamheterna.

Bryman (2011:449) menar att det fungerar bäst att spela in intervjuerna och därefter transkribera dem och således inte föra anteckningar då det är svårt att hinna med och lätt att missa viktig information. Det är svårare att anteckna vid fokusgruppsintervjuer än enskilda intervjuer då det är fler deltagare i samtalet och det kan vara svårt att hålla reda på vem som sagt vad (ibid.). Vi valde att spela in samtliga intervjuer med två mobiltelefoner för att vara på den säkra sidan vid eventuella tekniska problem.

5.3.1 Fokusgrupper

Fokusgruppsledare tenderar till att ha en passiv roll, men att det kan vara bra att ställa frågor aktivt för att inte missa något som är av intresse (Bryman 2011:457). Fördelarna med att vara passiv är att respondenterna då styr diskussionen till vad de finner intressant att diskutera, men samtidigt är det viktigt att fortfarande ha kontrollen över samtalet (ibid.). En av de viktigaste uppgifterna hos samtalsledaren är att få diskussionen att fortlöpa och att alla deltagare får sina meningar sagda, genom att på ett icke dömande sätt uppmuntra samtliga deltagare till diskussion (Dahlin-Ivanoff 2015:45).

Samtalsledaren bör förbereda sig och redan före intervjutillfället hitta en balans mellan att ställa strukturerade frågor och att låta deltagarna prata fritt för att uppmuntra en samtalsliknande diskussion (Dahlin-Ivanoff & Holmgren 2017:47). Diskussionen mellan oss och vår handledare landade i att man som samtalsledare bör vara aktiv och styra samtalet i den riktning som ligger i linje med respektive tema, samtidigt som samtalsledaren inte bör hindra diskussionen. Då vi var två samtalsledare föll sig graden av aktivitet naturlig. Vi deltog båda i diskussionen med uppmuntrande ord och försökte se till att samtliga deltagare fick sina meningar sagda, samtidigt som vi medvetet lät diskussionen löpa fritt ibland för att bejaka diskussionen. Uppdraget som samtalsledare är inte att intervjua, utan att leda diskussionen mellan deltagarna (Dahlin-Ivanoff & Holmgren 2017:49), vilket vi stundtals upplevde var svårt då deltagarna gärna ville dela med sig av historier till oss.

Fokusgruppsintervjuerna har hållits under behandlingsspersonalens arbetstid på deras arbetsplats. De har varierat i tid mellan 60–90 minuter. Vi delade, som tidigare nämnts, på rollen som samtalsledare och informerade i början av intervjun muntligt om innehållet i det tidigare utsända informationsbrevet samt om Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Samtliga deltagare godkände muntligt sitt deltagande.

5.3.2 Enskild intervju

Den enskilda intervjun genomfördes i respondentens hem och varade i 60 minuter. Vid intervjun närvarade enbart Michelle som således ledde intervjun. Bryman (2011:414) anser att lyhördhet och flexibilitet är viktigt under en kvalitativ intervju för att fånga upp de teman som respondenten själv tar upp. Detta blev tydligt under den enskilda intervjun i kontrast till fokusgruppsintervjuerna då många nya teman och erfarenheter uppkom, vilket som tidigare

nämnt kan förklaras av att intervjun skedde i respondentens hemmiljö och inte på arbetsplatsen.

5.4 Bearbetning av insamlad empiri och analysmetod

Vi har valt att genomföra vår bearbetning och kodning utifrån *Grundad teori* då vårt syfte är generera teorier från vår empiri utifrån en induktiv forskningsansats (Rennstam & Wästerfors 2015a:69). Det första steget i bearbetningsfasen är att skriva memos efter genomförda intervjuer (Rennstam & Wästerfors 2015a:36; Bryman 2011). Därför valde vi att efter varje intervju sätta oss ned för att diskutera vad som stuckit ut under intervjun och vad som varit våra spontana tankar. Detta var till mycket hjälp vid analysen av materialet, då vi redan tänkt igenom vad som varit viktigt. Intervjuerna transkriberades i sin helhet dagarna efter varje genomförd intervju med stor noggrannhet för att vi skulle ha det färskt i minnet. Transkriberingarna var väldigt tidskrävande men gav oss samtidigt mycket tid att bekanta oss med materialet och påbörja analysarbetet i ett tidigt stadi (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015:49). Det var en stor tillgång under bearbetningen av materialet och analysen att ha materialet inspelat och transkriberat för att urskilja vem av respondenterna som sagt vad.

Analysen av materialet har skett i tre steg, sortering, reducering och slutligen argumentering (Rennstam & Wästerfors 2015b:220). Därefter genomförde vi en rad-för-rad-kodning och gick igenom materialet för att finna intressanta teman och nyckelord för analysen (Rennstam & Wästerfors 2015b; Runquist 2018). Dessa teman färgmarkerades sedan i texten med överstrykningspennor samt med kommentarer i marginalerna. Därefter gick vi igenom de teman vi hittat och valt ut för att sortera och reducera dem så att vi skulle få ett mer begripligt material (Bryman 2011). Citat klipptes ut från intervjuutskriften och sorterades utifrån våra teman: Vinjetten, tillämpning, förståelse, inställningar, relationer, våld, förebyggande arbete samt lagförslaget. Vid den fortsatta sorteringen av intervjuцитat beslutade vi oss att sammanfoga några teman för att skapa tydlighet i analysen. De huvudteman vi slutligen har använt i analysen är följande: (1) Vinjett, (2) Förståelse, (3) Inställning, (4) Erfarenheter, (5) Alternativ till särskilda befogenheter, (6) Lagförslaget.

I det sista steget, argumenteringen, har vi ställt det sorterade och reducerade materialet mot tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter som presenterats i tidigare kapitel (Rennstam & Wästerfors 2015b:231). Vi valde ut de citat vi ansåg bäst illustrerar det empiriska

materialet i stort och valde att använda fingerade namn vid presentationen av dessa. Därefter har vi argumenterat med materialet och fått ett växelspel mellan empiri och teori för att inte enbart presentera det (ibid.). Samtidigt har vi medvetet valt att restriktivt analysera avsnitten 6.1, 6.5 och 6.6, då det empiriska materialet i dessa kategorier är av mer av deskriptiv karaktär.

5.5 Studiens tillförlitlighet

I detta kapitel har vi valt att använda paraplybegreppet tillförlitlighet som består av fyra olika beståndsdelar: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt möjlighet att styrka och konfirmera (Bryman 2011). Tillförlitlighet är ett alternativ till det traditionella och det kvantitativt inriktade begreppsparat validitet och reliabilitet (ibid.). Kritik har riktats mot reliabilitet och validitet, då det är svårt att anpassa dessa till kvalitativt inriktad forskning (Lind 2014; Bryman 2011).

5.5.1 Trovärdighet

Trovärdighet handlar bl.a. om hur forskare formulerar sina frågeställningar och om det empiriska materialet verkligen belyser de frågor och fenomen som undersökningen avser (Bryman 2011). Ett sätt att öka trovärdigheten för studien är att säkerställa relevansen i intervjufrågorna kopplat till studiens syfte och forskningsfrågor. Utifrån detta resonemang har vi eftersträvat en röd tråd genom vårt syfte, frågeställningar, metod och intervjuguide. Genom fokusgruppsintervjuer och en enskild intervju har vi säkerställt att vi kan besvara våra forskningsfrågor. Vi har använt oss av triangulering vilket innebär att forskaren använder mer än en metod vilket i sin tur ökar trovärdigheten samt förstärker resultat (Bryman 2011: 354).

I vårt resultat- och analyskapitel har vi återgivit intervjuer så att läsaren själv kan bilda sig en uppfattning och tolka materialet. Enligt Bryman (2011) är det annat sätt som gör att studien blir mer trovärdig. Utifrån citaten och våra teorier har vi dragit slutsatser, lyft fram förklaringar och därmed försökt presentera en logisk uppbyggnad av våra resonemang vilket ökar trovärdigheten.

5.5.2 Överförbarhet

Bryman (2011) menar att den kvalitativa forskningens syfte är att undersöka och sträva efter respondenternas uppfattningar och erfarenheter om olika sociala fenomen. Det innebär i sin

tur att det blir fokus på begränsad miljö och ett specifikt huvudtema som i vår studie är tvångsvård inom ungdomsvården. Intervjuerna är också person- och kontextbundna eftersom de baseras på interaktionen mellan oss som intervjuare och respondent/er. Därför är det i princip omöjligt för någon annan forskare att replikera en intervju med samma deltagare och uppnå samma resultat (ibid.). Överförbarheten i vår studie kan således vara begränsad. Det som talar för detta är att vi har samlat vårt empiriska material på både flick- samt pojkinstitutioner och på det sätt har vi eftersträvat överförbarhet då vi valde att intervjua båda. Det finns även en bredd när det gäller responsernternas erfarenheter och utbildning vilket är ytterligare en fördel.

Till skillnad från kvantitativ forskningsansats är det inte möjligt att uppnå *statistisk* generaliserbarhet i kvalitativa studier då de inte bygger på något slumpmässigt urval (Kvale & Brinkmann 2014). Däremot skulle det möjligtvis kunna uppnås *analytisk* generaliserbarhet vilket innebär att forskaren gör en välgrundad bedömning om vad som kan användas ur studiens resultat för att ge anvisningar och riktlinjer när det gäller att beforska liknande miljöer (ibid.). Forskaren skulle kunna dra slutsatsen att det är troligt att vissa sociala fenomen även skulle förekomma på en annan flick- eller pojkinstitution där det i så fall skulle framkomma samma eller liknande resultat.

5.5.3 Pålitlighet

Pålitlighet skulle kunna översättas till det traditionella begreppet reliabilitet (Bryman 2011). Med pålitlighet menas att undersökningen genomförs på ett systematiskt sätt samt att arbetsprocessen kan följas av utomstående (ibid.). Vi anser att vi har intagit ett kritiskt förhållningssätt där vi noggrant har försökt kartlägga varje del av forskningsprocessen. Vidare har vi ingående redogjort för vårt tillvägagångssätt i detta metodkapitel och på så sätt försökt uppnå transparens (Bryman 2011).

För att uppnå pålitlighet för studien behöver forskaren spela in intervjuerna på ett säkert sätt (Bryman 2011). Vi har säkerställt att respondenter hörs bra under inspelningen för att möjliggöra en fullständig transkribering av intervjuerna vilket i sin tur gör kodningen och analysen mer pålitlig. Vi har haft en extern handledare som har följt arbetet under forskningsprocessen där han hade en kritiskt granskande funktion som ökar pålitligheten ytterligare.

5.5.4 Möjlighet att styrka och konfirmera

“Etiska överväganden och riktlinjer spelar en mycket viktig roll för forskningens kvalitet, genomförande och hur resultat av forskning på ett ansvarsfullt sätt kan användas för att utveckla vårt samhälle” (Vetenskapsrådet 2017:2). Utifrån den goda forskningsseden som vi eftersträvar bör det empiriska materialet präglas av en väl insamlad data samt en kritisk analys (Vetenskapsrådet 2017). Under vår forskningsprocess har vi strävat efter objektivitet samt reflekterat över vår forskarroll och vår förförståelse för tematiken.

5.6 Forskningsetiska överväganden

Kalman och Lövgren (2012:11) skriver om forskningsetiska prövningar där forskaren, vid dessa prövningar, väger studiens nytta gentemot de risker som den eventuellt kan medföra. Vidare framhåller de att man vid en etikprövning även tar hänsyn till att det ibland kan finnas risker med att inte forska. Vi anser att det är viktigt att undersöka vad behandlingspersonal har för erfarenheter och inställningar till särskilda befogenheter, då det inte är ett särskilt beforskat område. Frågan har också aktualiserats så sent som 2018 genom regeringsförslag till viss ändring av den nuvarande lagstiftningen.

En av våra forskningsetiska ställningstaganden har varit att inte intervjua ungdomar som är placerade eller har varit placerade på SiS ungdomshem. Vi är medvetna om att det finns en risk att tidigare trauman kan väckas vid liv hos ungdomar som är intagna eller har upplevt tvångsvård. Intervjuer med barn och ungdomar i utsatta situationer bör undvikas om kunskapen går att erhållas på annat sätt (Källström Cater 2015:68-71). Vi har av den anledningen valt att fokusera på behandlingspersonal som arbetar med tvångsåtgärder. Vi är medvetna om att det som förmedlas under intervjuerna blir ur ett annat perspektiv än om vi hade intervjuat unga som har erfarenhet av tvångsvård – men vi anser således att detta ställningstagande är berättigat utifrån problemen med att intervjua ungdomar med denna bakgrund.

Ett annat övervägande har varit att reflektera över hur respondenternas medverkan skulle kunna påverka dem efter uppsatsens publicering och därför har vi eftersträvat att göra dem rättvisa i vår framställning (Kvale & Brinkmann 2014).

Nedan redogör vi mer specifikt för hur vi har tillämpat Vetenskapsrådets (2002) fyra forskningsetiska principer:

5.6.1 Informationskravet

“Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.” (Vetenskapsrådet 2002:7).

Vi har skickat ut informationsbrev (bilaga 1) till samtliga institutionschefer samt berörda respondenter där vi bl.a. har informerat om vårt syfte med studien samt Vetenskapsrådets forskningsetiska principer.

5.6.2 Samtyckeskravet

“Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.” (Vetenskapsrådet 2002:9).

Samtyckeskravet är grundläggande i det forskningsetiska tänkandet och innebär att deltagarna i studien har rätt att bestämma över sin medverkan (Nygren 2012: 32). Respondenterna i undersökningen har fått skriftlig och muntlig information om att deltagandet är frivilligt samt att de kan avbryta sitt deltagande när som helst.

5.6.3 Konfidentialitetskravet

“Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.” (Vetenskapsrådet 2002:12)

Under forskningsprocessen har samtliga uppgifter om deltagarna behandlats med största möjliga konfidentialitet och deras personuppgifter har förvarats utan åtkomst för obehöriga. I uppsatsen har vi dessutom avidentifierat våra respondenter och givit dem fiktiva namn.

5.6.4 Nyttjandekravet

“Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål” (Vetenskapsrådet 2002:14) [sic!]

Respondenterna har erhållit skriftlig och muntlig information om vår eftersträvan att uppfylla nyttjandekravet vilket innebär att deltagarnas uppgifter endast får användas i forskningssyfte och forskningsändamål (Vetenskapsrådet 2002). Vårt insamlade material i form av ljudfiler och intervjuutskriften kommer dessutom att destrueras efter det att vår uppsats har godkänts av LU:s examinator.

5.7 Förförståelse

Thurén (2007) menar att förförståelse är en förutsättning för att kunna förstå och att forskaren i sin forskarroll bör vara medveten om sin förförståelse och använda den växelvis för att förstå den nya kunskapen. Därför finns det anledning att göra vissa klargöranden om vår egen förförståelse rörande vårt forskningsområde.

Ingen av oss har någon tidigare arbetserfarenhet inom SiS eller har ens innan genomförd studie besökt ett av SiS särskilda ungdomshem. Under hösten 2017 kom flera artiklar i dagspressen som rapporterade om placerade ungdomars erfarenheter vid SiS särskilda ungdomshem efter en placerad ung flickas död.

Michelle genomförde sin verksamhetsförlagda utbildning (VFU) vid ett HVB för ungdomar vars problematik liknar den som hanteras vid SiS särskilda ungdomshem. Under VFUn var Michelle i kontakt med ungdomar som tidigare varit placerade på SiS särskilda ungdomshem. Ungdomarna berättade många historier om deras erfarenheter från placeringar inom SiS. Även flera i personalgruppen på detta HVB-hem hade tidigare arbetserfarenhet inom SiS och delade med sig av sin erfarenheter därifrån.

Den mediala uppståndelsen kring ungdomarnas historier och den föreslagna lagändringen av LVU, kombinerat med historierna från Michelles VFU-plats, väckte vårt intresse för detta forskningsområde. Vi tror att det är en fördel för oss att ingen av oss arbetat inom verksamheten, då vi haft ett mer neutralt synsätt och förhållningssätt när vi har genomfört studien.

6. Resultat och analys

I detta kapitel redogör vi för studiens resultat och analys av det empiriska materialet. Kapitlet har delats in i sex huvudteman: vinjett, förståelse, inställningar, erfarenheter, alternativ till

särskilda befogenheter samt synen på lagförslaget. I kapitlet kommer vi genom att använda citat från fokusgrupperna och den enskilda intervjun illustrera det empiriska materialet med stöd av teorier och tidigare forskning.

6.1 Vinjett

Som framgår av metodkapitlet (se avsnitt 5.4) har vi inledningsvis använt en realistiskt utformad vinjettberättelse (bilaga 3) vid intervjutillfällena för att undersöka och analysera hur personal löser en vanligt förekommande konflikt som kan förekomma på särskilda ungdomshem. Av det empiriska materialet framgår att hanteringen av en sådan situation varierade mellan de olika institutionerna. Wästerfors (2009) studie visar att personal hanterar ungdomskonflikter genom att hota om eller använda särskilda befogenheter eller låta ungdomarna lösa konflikten på egen hand. Diskussionerna under intervjuerna ställde sig i kontrast till Wästerfors resonemang och berörde inledningsvis huruvida situationen krävde att personal larmade och tillkallade ytterligare personal för att möjliggöra en uppdelning och smidigare hantering av situationen. Under en av fokusgruppsintervjuerna diskuterades vad personalen skulle göra först i ett sådant fall.

Frida: Jag tänker på larmet direkt.

Pontus: Ja, det är självklart vi ska trycka på larmet först i en sån situation [...] Vi trycker på larmet men sen så får man ju även se till att man får ju i personalgruppen splitta på sig i det här läget, för det går ju inte bara och springa in allihopa så kommer de andra bakifrån.

Fokusgrupp, flickinstitution

Vid övriga institutioner fanns det ingen självklarhet i att tillkalla mer personal genom att larma:

Det är stora risker med att larma, risken är att det kommer för mycket personal så att situationen eskalerar. Det man först försöker med är att lösa det internt.

Carl, pojkinstitution

Efter diskussioner om att larma ventilerade deltagarna huruvida det fanns behov av att avleda och avstyra gruppen av ungdomar som, enligt vinjettberättelsen, har samlats utanför uppehållsrummet. Personal vid flickinstitutioner ansåg att detta var ett prioriterat behov i händelseförloppet för att lösa situationen, medan personal vid pojkinstitutioner inte på eget initiativ berörde detta behov med samma självklarhet som vid flickinstitutionerna. Detta till trots ansåg även personal vid pojkinstitutionerna att det, när vi väl hade väckt frågan i fokusgruppen, fanns ett behov av att avleda ungdomarna som samlats utanför rummet. I det följande återges några typcitater för att illustrera hur personalen såg på denna fråga.

Här känner jag ju direkt att de här andra personerna utanför rummet får ju absolut inte komma in och hjälpa till och börja slåss. Man får ju verkligen liksom få bort den hotbilden först.

Pontus, flickinstitution

Folksamling utanför rummet är inte aktuellt. Vi ska inte föra några samtal i storgrupp utan då försöker vi titta på tv istället för att avleda.

Oscar, pojkinstitution

Först och främst är det att man hindrar någon från att bli skadad men sen är det ju också att få undan de andra ungdomarna för det kan bli väldigt provocerande att de står och tittar på och det kan också vara så att de lägger sig i och att det blir värre och särskilt om man själv försöker bryta det för det kan många ungdomar tycka är väldigt jobbigt.

Johanna, flickinstitution

Personalen var eniga om att man i det uppkomna situationen föredrog att separera individerna och samtala med dem var för sig i samtalsrum för att därigenom skapa sig en bild av vad som inträffat samt att lugna ner situationen. Ett exempel är följande citat av Sofia vid en av flickinstitutionerna.

Vi kanske behöver dela på tjejerna. Ta iväg någon för samtal i annat rum eller sådär och då behöver man ju vara flera personal, dels som har koll på övriga elever och sen att alltså de kan ju bli hotfulla mot även personal och då kanske det inte räcker att bara vara två utan man kanske behöver vara två som pratar med varje elev.

Sofia, flickinstitution

Deltagarnas uppfattning om hur den uppkomna konflikten ska hanteras kan i sin tur relateras till SiS egna riktlinjer och rekommendationer på området. Som tidigare omtalat var vi inför intervjuerna i kontakt med Nellie Grenius för att få hennes synpunkter på vinjettberättelsen. Grenius ansåg att personalen utifrån de riktlinjer som finns vid SiS ska handla med utgångspunkt från verbal nedtrappning för att lösa konflikten som återges i vinjetten. Hon var av uppfattningen att det inte fanns behov av att fatta beslut om att använda särskilda befogenheter, såvida inte ungdomarna blir våldsamma mot varandra eller andra på institutionen.

Enligt SiS juridiska riktlinjer med avseende på beslut om särskilda befogenheter såsom vård i enskildhet och avskiljning, som skulle kunna bli aktuella i ett eskalerande scenario, ska beslut i en situation som denna alltid föregås av en proportionalitetsbedömning (SiS 2016:28,34). Om det finns mindre ingripande åtgärder ska dessa alltid övervägas i första hand (ibid.).

Sammanfattningsvis framgår det av intervjuerna med behandlingspersonalen att respondenterna skulle hantera vinjettens fiktiva situation på ett sätt som motsvarar SiS riktlinjer, d.v.s. att personalen i första hand ska försöka lösa konflikten verbalt genom samtal med ungdomarna. Diskussionen i fokusintervjuerna visar visserligen att det fanns skillnader i hur deltagarna såg på enskildheter i vinjettens händelseförlopp och hur dessa bäst bör hanteras, men att det i stort sätt fanns ett gemensamt förhållningssätt såtillvida att ingen förordade någon tvångsåtgärd. Sofia poängterade exempelvis under intervjun hur viktigt det är att prata med flickorna samt reda ut situationen utan att behöva använda sig av särskilda befogenheter. Samtliga deltagare fokuserade främst på de verbala lösningar i linje med SiS egna rekommendationer.

6.2 Förståelse om särskilda befogenheter

I detta avsnitt kommer vi redogöra för och analysera förståelse för tillämpningen av särskilda befogenheter utifrån vad som lyfts fram i intervjuerna.

Personalen upplevde att nyanställda inte fick tillräckligt med adekvat information om tillämpningen av särskilda befogenheter. Johanna, som är utbildad socionom ansåg att det var lättare för henne att förstå lagtext med tanke på hennes utbildningsbakgrund, men att personal som var i avsaknad med högskoleutbildning hade svårare att ta till sig lagtext och kunde

därmed inte heller förstå hur dessa specifika tvångsåtgärder ska tillämpas på ett rättssäkert sätt:

Jag tror att man får en folder med en hel del information och jag tror att där bland annat står om lagen LVU, särskilda befogenheter och så får man läsa igenom dem men jag kan förstå att det inte är så lätt för nya som börjar att riktigt förstå i praktiken [...] så det är väldigt viktigt, tycker jag, att man förstår vad man gör och varför man gör det. Det borde nog vara bättre genomgången.

Johanna, flickinstitution

Johannas uttalande kan kopplas till vissa centrala inslag i Foucaults maktbegrepp. Enligt Foucault är makt och kunskap tätt förenade med varandra och det är relationen mellan dessa två komponenter som teoretiskt är intressant att studera (Nilsson 2008). Fokus i Foucaults studier var att undersöka hur makten manifesterades och vilka medel som användes vid maktutövningen (ibid.). Utifrån SiS ungdomshem är särskilda befogenheter behandlingspersonalens maktmedel gentemot intagna ungdomar. Foucault anser att det är omöjligt att besitta någon sorts makt utan att använda den och av den anledningen kan den aldrig vara latent utan kan endast ses som utövad makt. Utgångspunkten är att ju mer kunskap en person besitter, desto mer makt besitter personen (Nilsson 2008).

Silow Kallenberg (2016) påpekar att behandlingspersonal på SiS ungdomshem inte alltid har adekvat utbildning och därför kan makten som de besitter användas på fel sätt, exempelvis genom att viss personal hellre tar till fysiska medel och snabba lösningar än att försöka förebygga underliggande problem. Problemen med en bristfällig maktutövning vid tillämpningen av särskilda befogenheter kan således delvis ses mot bakgrund av SiS svårigheter att upprätthålla det utbildningskrav som myndigheten eftersträvar, dvs. tvåårig eftergymnasial utbildning. Kravet har slopats på grund av svårigheter att rekrytera behandlingspersonal (Enell & Vogel 2018:178).

En av de viktigaste metoderna för att skapa trygghet och säkerhet är att göra allt begripligt och delge ungdomarna information (Hejlskov Elvén et.al 2017). Behandlingspersonalen vid de olika institutionerna berättade att de regelmässigt informerar varje ungdom som blir intagen på institutionen om bl.a. förekomsten av särskilda befogenheter och i vilka situationer dessa kan användas. Många av respondenterna vittnade om att många av ungdomarna har

tidigare kunskap om särskilda befogenheter då de tidigare har varit placerade vid andra institutioner eller hört talas om dessa via vänner som varit placerade på SiS ungdomshem. Trots detta finns flera exempel i intervjuerna när ungdomar, enligt personalen, inte till fullo har förstått innebörden av dessa tvångsåtgärder. Martin som är behandlingspersonal vid en pojkinstitution, och som ibland möter ensamkommande pojkar, ansåg att ungdomars bristande språkkunskaper i svenska gör att det kan uppstå en kommunikativ barriär mellan personal och ungdomar, vilket innebär att ungdomar kan ha svårt att förstå regelsystemet samt varför och hur det tillämpas:

Språket kan ställa till det, men sen kan det ju också ställa till det på andra plan tänker jag. som kan bli ganska dumt också. Vi får in pojkar från Marocko, Afghanistan och andra länder och de kommer hit och undrar vad det här är för ställe, om det är ett fängelse. Många av de här pojkarna, det är aldrig någon som har styrt och helt plötsligt kommer vi och ska styra upp dem och och det accepterar ju inte dem och det blir gap och skrik.

Martin, pojkinstitution

Enligt Martin agerar således behandlingspersonalen på ett sätt som innebär att de styr upp ungdomarna och att detta upplevs negativt då det "blir dumt" när ungdomarna inte förstår, att de tror att de kommit till ett fängelse och att de reagerar genom gap och skrik. Med hänvisning till Scott och Lymans (2013/1968) teori om accounts kan Martins utsaga tolkas som ett rättfärdigande av ett ifrågasatt beteende, eftersom detta sker trots vissa ungdomars bristande kunskap om vad som ligger bakom personalens handlande eller beteende.

6.3 Personalens inställningar till särskilda befogenheter

Inom ramen för undersökningens syfte har vi även studerat behandlingspersonalens inställning till att använda särskilda befogenheter i sitt arbete. I intervjuerna finns exempel på en varierad bredd av åsikter och personliga inställningar, men alla framhöll undantagslöst att de inte ville arbeta utan möjlighet att kunna använda särskilda befogenheter som ett ultimativt arbetsredskap. Denna uppfattning tycks vara en del av personalens dominerande tankesätt, även om man hade olika uppfattningar i detaljfrågor. Personalen ansåg att möjligheten att tillgripa särskilda befogenheter innebar en trygghet för både dem själva och ungdomarna. I följande citat av Sofia finns en kritisk underton till ungdomars bristande förståelse för beslut

om fasthållning samt avskiljning och vård i enskildhet – där de två sistnämnda utgör särskilda befogenheter:

Nej, jag skulle inte vilja jobba utan dem iallafall. De känns väldigt viktiga och de är ju ingenting vi brukar i onödan skulle jag säga [...] Men att man är väldigt glad att de finns, att vi har dem. Att man får lov att använda dem. [...] Jag ser det som ett skydd för dem och för oss, alltså det. Ibland kanske inte tjejerna förstår i stundens hetta men det är ju mycket för deras skull också att de inte själva skadar eller skadar andra eller rent sådär. Så jag kan ju se det som ett skydd för både dem och oss.

Sofia, flickinstitution

Sofia såg med andra ord särskilda befogenheter som en ovärderlig tillgång i arbetet. Hon rättfärdigade användandet med en motivering som kan härledas till Scott och Lymans (2013/1968:58) uttryck ”förnekande av skada”, vilket innebär att aktören erkänner en viss kritiserad eller av andra ifrågasatt handling men förnekar att skada uppkommit, att aktören som drabbas är någon som samhället inte behöver bry sig om eller att ”handlingen resulterade i konsekvenser som var obetydliga” (ibid.). Sofia motiverar användandet av särskilda befogenheter som ett sätt att skydda och därmed inte att skada. Nyttoeffekten neutraliserar därmed den uppkomna skadan utifrån Scott och Lymans teori.

Följande citat av Philip framstår som ytterligare ett illustrativt citat om hur behandlingspersonal egentligen inte vill använda sig av särskilda befogenheter, men känner sig tvingade att göra det i vissa situationer för att skydda ungdomarna:

Det är ju aldrig roligt att använda särskilda befogenheter, det är det liksom inte. Men ibland för pojkarnas bästa så är vi tvungna att göra det. Om man gör en avskiljning på en pojke kan man tycka på något sätt att man misslyckats lite, men ibland är det ändå det enda som krävs i en situation.

Philip, pojkinstitution

I ovanstående citat ser vi inslag av den s.k. pastorala makt som enligt Foucault är den form av maktutövning som kan beskrivas som individualiserande, där professionella känner sina klienter och därmed anser sig veta vad som är för deras bästa (Axelsson & Qvarsebo 2017:85). På detta sätt försvarar de sina handlingar, något som även framträder i ovanstående

utsaga av Philip där han lät förstå att behandlingspersonal ibland är tvungna att använda särskilda befogenheter men att detta är en åtgärd för pojkarnas bästa. Johnsson och Svensson (2006) anser att samhällets tydliga makt över den enskilde som är omhändertagen framstår som en god gärning där personen får nödvändig hjälp. De inslag kan vi se även i ovanstående utsagor där personal motiverar sina gärningar som ofrånkomliga för ungdomarnas bästa. I citaten ovan av både Sofia och Philip påpekas, att behandlingspersonalen i första hand använder andra metoder och gör vad de kan för att undvika användandet av särskilda befogenheter, men som oundvikliga ibland och när de väl använder tvångsåtgärder är det för ungdomarnas bästa.

Ytterligare ett sätt att tolka dessa handlingar är att analysera dem med hjälp av Lundgrens (2012) teori om normaliseringsprocessen av våld. Hennes forskning handlar visserligen inte om utövning av särskilda befogenheter, men att vi här (samt i avsnitt 6.4.2 nedan) ändå har applicerat hennes teoribildning på situationer som rör särskilda befogenheter beror på att vi anser att teorin om våldets normaliseringsprocess också kan tillämpas i den typen av situationer. Denna form av maktutövning har visserligen stöd i lagstiftningen, men dessa tvångsåtgärder kan enligt vår mening ses som ett utslag av ”våldsutövning” i en överförd bemärkelse. Personalen såg för sin del dessa handlingar som ett utslag av kärlek, skydd och omtanke, vilket är en del av normaliseringsprocessen (Lundgren 2012). Som en del av processen innefattas inte bara offrets utan även förövarens, i det här fallet behandlingspersonalens, inställning till våld och hur det gradvis förändras (ibid.). Detta kan innebära att behandlingspersonalen inte är medvetna om att deras handlingar är våldshandlingar som orsakar skada, då det är en del av deras internaliseringsprocess.

En annan form av internaliseringsprocess är Scott och Lymans (2013/1968) teori om hur tillämpningen av personalens accounts kan komma att förändras för att anpassa bakgrundsförväntningar och således passa in i gruppen. Ett exempel på en sådan förändringsprocess i våra intervjuer kan illustreras av nedanstående citat av Lina, där hon berättade om hur hon hade ändrat sin inställning till att använda särskilda befogenheter:

Det var en ganska stor omställning för mig. Jag är ju nyutbildad. Och man läste jättemycket om vad som hände med en människa som blir inlåst, och så kommer man hit och så ska man använda särskilda befogenheter som man känner liksom att ’oj, ska vi verkligen göra såhär’. Men det är som du säger, jag hade aldrig velat jobba utan det, just för säkerheten för både mig,

mina kollegor och för tjejerna. Man kan inte föreställa sig hur utåtagerande de faktiskt kan vara.

Lina, flickinstitution

Innan Lina började arbeta inom SiS och inledningsvis av sin anställning hade hon en inställning som mer skulle kunna betecknas som ursäktande accounts, d.v.s. att man erkänner skadan man orsakar en annan person men inte vill ta på sig ansvaret (Scott & Lyman 2013/1968). Sedan dess hade Lina förändrat sin ursprungliga avståndstagande inställning, då hon att döma av sitt uttalande numera rättfärdigade användningen av särskilda befogenheter med motiveringen att det är att se som en skyddsåtgärd när ungdomar är utagerande.

6.4 Erfarenheter och tillämpning av särskilda befogenheter

I detta avsnitt presenteras och analyseras personalens erfarenheter rörande tillämpningen av särskilda befogenheter på respektive institution, samt hur personalen uppfattar att ungdomarna reagerar på olika typer av tvångsåtgärder.

6.4.1 Behandlingspersonalens erfarenheter

Av respondenternas berättelser framgår att kroppsvisitation är den vanligaste förekommande särskilda befogenheten (17 § LVU) vilket också framgår av SiS statistik gällande särskilda ungdomshem (se avsnitt 2.2). Behandlingspersonalen vittnade om att kroppsvisitationer sker dagligdags och att det ibland kan bli en tumultartad och problematisk situation för både ungdomarna och personalen där personalen tvingas hålla fast ungdomen. Enligt personalen kändes det aldrig bra att behöva utsätta ungdomen för smärtsamma grepp eller obekväma visitationer, men att det ibland av säkerhetsskäl.

Enligt Mattssons (2010) deltagande observationsstudie vid bl.a. LVM-hem för kvinnor, så har manlig personal fått en funktion som väktare då de tillämpar fysisk råstyrka vid fasthållningar. Paradoxalt nog utför inte manlig personal kroppsvisitationer för att värna om kvinnornas integritet. Även vid särskilda ungdomshem finns en motsvarande bestämmelse om att denna typ av tvångsåtgärder enbart får utföras av behandlingspersonal som är av samma kön som ungdomen. Liksom fallet är vid LVM-hem finns det inte någon restriktion vid fasthållning. I våra intervjuer ansåg personalen att bestämmelsen om fasthållning kunde bli

problematiserande för ungdomarna. Johanna illustrerade med ett scenario i vår enskilda intervju med henne:

Det blir på något vis ett väldigt övergrepp och speciellt på många av de här tjejerna när det kommer till visitationer, många av våra tjejer som vi har varit utsatta för sexuella övergrepp och så ska du med tvång kanske i vissa lägen visitera dem. Det är ju fruktansvärt och jag förstår att människor utanför tycker att det vi gör är hemskt arbete men ju mer du jobbar med det ju mer förstår du att det finns ju inget annat vi kan göra i den situationen. [...] Det är aldrig manlig personal som gör det, det är alltid den kvinnliga men säg att vi ska ta tag i henne och ta bort henne och ta de grejer hon självskadar med och då kan det vara så att hon blir våldsam. I en sån situation så det kan ju vara bra att män håller henne, men det är alltid en kvinnlig som känner liksom. Men det kan fortfarande vara fruktansvärt för då ser hon kanske bara två män som håller henne. Då brukar jag försöka vara ganska tydlig med att 'Det är ju jag, Johanna. Jag ska bara känna så att du inte har någonting på dig.' Sen är det inte alltid att de tar in det för många gånger är de i sån affekt, skriker, gråter. Jag vet ju inte alltid vad som kretsar i deras huvud. De kanske tänker på någonting som har varit. Som sagt det är ju jätkligt jobbigt.

Johanna, flickinstitution

Av Johannas utsaga framgår att många av flickorna tar stor skada av att bli fasthållna av manlig personal. Johannas vanmakt inför situationen kan förklaras med att hon inte såg något alternativt handlingsmönster – det fanns enligt henne inget annat sätt att hantera situationen på. Det är möjligt att se Johannas handlande och resonemang som ett utslag av två olika accounts. Med tanke på att hon uttryckligen erkänner att flickorna lider stor skada men samtidigt försöker neutralisera beteendet genom att säga att "Det är ju jag, Johanna", så kan hennes accounts ses som ursäktande. Johanna tar nämligen inte villkorslöst ansvar för personalens handlande utan anser att hennes reaktion istället beror på någon annans beteende, dvs ett syndabocksutpekande (Scott & Lyman 2013/1968). Samtidigt skulle Johannas resonemang kring situationen kunna tolkas som ett rättfärdigande (ibid.), då hon visserligen är medveten om skadan, men hon hävdar samtidigt att handlandet är det enda rätta i den uppkomna situationen. Situationen kan möjligtvis uppfattas som att Johanna egentligen vill ursäkta handlingen, men rättfärdigar den då detta överensstämmer med rådande bakgrundsförväntningar på institutionen.

Manlig personal som arbetar på flickinstitution berättade att de många gånger tyckte att könsaspekten kan vara svår att förhålla sig till i arbetet. Detta illustreras i citatet nedan:

Ibland får man göra så i något läge att när en tjej kommer fram och är ledsen att man får krama om lite professionellt men man egentligen känner att 'du hade behövt den här kramen i fan i en minut' för man tycker så synd om henne.

Pontus, flickinstitution

Pontus ansåg att könsaspekten var problematisk i ett läge när han som man ville vara empatisk gentemot en intagen flicka och t.ex. utföra vänligt sinnade handlingar, men samtidigt inte vågade p.g.a. rädslan för att bli anklagad för sexuella övergrepp på felaktiga grunder. Även personal vid andra institutioner vittnade om en rädsla för att på felaktiga grunder bli anklagade och att detta i sin tur påverkade deras förhållningssätt till ungdomarna. Mattsson (2010) påpekade i sin studie om vuxna klienter inom missbrukarvården att denna rädsla kan få manlig personal att agera mer med muskelkraft än omtanke, vilket Carl – som nu arbetar på en pojkinstitution men som dessförinnan varit på en flickinstitution – höll med om. Han ansåg också – i motsats till arbetet med pojkar – att arbetet vid en flickinstitution inbjöd mer till fysiska lösningar – än att samtala – då det var lättare att hålla fast och brotta ner flickor jämfört med pojkar.

Flickorna är ofta mindre och det är mycket lättare för personal att gå in fysiskt, lösa det på ett fysiskt sätt man tar inte nästa steg att diskutera. Det är klart, att hantera en kille på 90 kilo och hantera en flicka på 45 kilo är två helt olika saker.

Carl, pojkinstitution

Personal som arbetade vid pojkinstitutioner uttryckte en större rädsla och respekt för det våld som förekommer i arbetet med ungdomarna, men uttalade inte samma vanmakt som Johanna och annan personal på flickinstitutioner kände när personalen tvingades använda särskilda befogenheter i våldsamma situationer. Oscar som arbetade vid en pojkinstitution berättade följande:

Det är lite grann som vår chef säger alltid att 'Jag kan vara orolig när jag går på en spårvagn i Göteborg men jag är inte orolig när jag går in på jobbet. Där vet jag att jag har personer som begått rätt hemska brott. Det är jag fullt medveten om, men jag vet vad jag kan göra och vad jag har för skydd bakom mig. Jag har inte det skyddet på utsidan.'

Oscar, pojkinstitution

Uttalandet av Oscar kan med hänvisning till Scott och Lyman (2013/1968) ses som ett rättfärdigande av en handling där aktören förnekar offret. Aktören anser att handlingen var tillåten eftersom offret förtjänade skadan. Då Oscar i citatet ansåg att ungdomar som var placerade på institutionen hade gjort sig skyldiga till grova brott och att han själv var i behov av ett skydd i arbetet med ungdomarna, så framstår ungdomarna som en ”nära fiende” som skulle kunna skada honom. Mot den bakgrunden förnekade han offrets skada och därigenom rättfärdigades användningen av särskilda befogenheter.

Citatet av Oscar skulle även kunna analyseras utifrån Foucaults teori om disciplinärmakt där den utövas genom bestraffning (Foucault 2017; Axelsson & Qvarsebo 2017). Disciplinär makt innebär att t.ex. en tvångsvårdsinstitution – som särskilda ungdomshem är exempel på – arbetar produktivt med bl.a. regelsystem, tillsägelser, hot och instruktioner men även uppmuntran och belöningar. Oscar poängterade i nämnda citat att det fanns kunskap om förekomsten av skyddsåtgärder för behandlingspersonal när de arbetar, vad de kan göra och vilka metoder som de vid behov kan använda sig av. Detta kan förstås som ett slags underbyggt hot att de kan vidta lagenliga tvångsåtgärder och som sådana kan dessa ses som den produktiva rekvisiten i den disciplinära makten som gör att den blir mer effektiv.

Oscars inställning kan även rättfärdigas genom *hänvisning till lojaliteter* (Scott & Lyman 2013/1968: 58-59), vilket innebär att aktören utför en handling som hen anser vara rätt att utföra för att den ”tjänade intresse hos en annan person som han var skyldig obrottslig lojalitet eller kände tillgivenhet för”. Denna tolkning är möjlig eftersom Oscar hänvisar till att hans chef är den som ursprungligen hade uttryckt sig på detta sätt, och att han därigenom kände en lojalitet gentemot sin chef.

6.4.2 Behandlingspersonalens syn på ungdomarnas reaktioner på särskilda befogenheter

I intervjuerna berättar behandlingspersonalen – utifrån sitt perspektiv – om hur användningen av särskilda befogenheter påverkar och tas emot av ungdomarna. Ungdomarna reagerar enligt respondenterna på två olika sätt: antingen genom våld eller gråtmilda ursäkter. Nedan återges en del av fokusgruppsdiskussionen mellan behandlingspersonalen vid en flickinstitution om flickornas reaktioner efter att ett beslut om särskilda befogenheter har utövats.

Frida: Det är ju väldigt sällan de är arga på någon personal efteråt. De är arga precis i situationen , kanske en liten stund efter, det är mest det för då är livet bra igen.

Pontus: Ja, eller att de till och med ber om ursäkt för saker väldigt ofta skulle jag säga. “Förlåt att jag sa det här eller gjorde såhär”.

Frida: Ja, då har de ju inte blivit illa behandlade även om det kanske sen kan se illa ut för en utomstående. För det är ju aldrig snyggt eller fint när det blir bråk.

Pontus: Nej, man har ju sett tjejer som har bråkats jättemycket och varit fysiska, sen har de liksom mer eller mindre krupit upp i knäet nästan på den personen sen och gråtit för att de liksom förstår att det vart fel.

Denna utsaga illustrerar det som Scott och Lyman (2013/1968) benämner för rättfärdigande av en olämplig eller ifrågasatt handling. Frida gav här ett tydligt uttryck för ett förnekande av skada då hon för sin del ansåg att ungdomarna *inte* hade blivit illa behandlade. Hon neutraliserade handlingarna genom att göra skadan obetydlig. Lundgrens (2012) teori om normaliseringsprocessen kan eventuellt appliceras på denna sekvens ur fokusgruppsintervjun, då hon menar att en del av denna process handlar om att våldshandlingar går från att ha setts som oacceptabla till handlingar av kärlek.

Det faktum att ungdomarna, enligt personalen, även kom och bad om förlåtelse kan visserligen ses som ett tecken på att ungdomarna kände trygghet hos personalen, men detta kan enligt Lundgren (2012) förklaras med att våldet har blivit normaliserat och våldsoffret inte längre ser våldshandlingar som en skada. Börjesson och Rehn (2009:28) hävdar att en individ som befinner sig i underläge kan känna sig trygg i den positionen, eftersom det blir bekvämt att någon annan fattar besluten och på det sätt kan de uppleva en lättnad. Utifrån följande citat från Pontus kan vi vidare konstatera, att flickor ibland söker uppmärksamhet genom att de med flit blir våldsamma eftersom de då med stor säkerhet vet att personalen kommer att tillämpa särskilda befogenheter. Detta kan eventuellt förklara att flickor paradoxalt nog ser dessa handlingar som ett sätt att personalen bryr sig om dem och att ungdomarna känner trygghet i det.

Vi har även haft tjejer som har uttryckt att de med flit, kaosar och gör skit. ‘Gör jag det så vet jag att ni tar i mig, om jag bråkar och då vet jag att ni bryr er’. Att de söker den

vuxenkontakten, att det är också en trygghet. [...] 'Ja, om du tar i mig och håller i min arm, då vet jag att du bryr dig om mig. För det gör inga andra vuxna liksom.'

Pontus, flickinstitution

Börjesson och Rehn (2009) poängterar dock att till sist kan viljan att göra uppror ta över. Det sker när maktutövningen blir alltför påfrestande och när ungdomar, som i vårt fall, inte längre kan acceptera eller stå ut med den. Det är i dessa lägen som motståndet aktiveras hos ungdomarna och deras vilja att utöva motmakt (ibid.). För att belysa detta fenomen har vi valt ut följande citat som illustrerar ungdomarnas motmakt:

De är jävligt starka och när de är i affekt så är de inte roliga alls att ha att göra med. Man blir ibland anklagad för misshandel, men de har inte en skråma på sig men personalen har bitmärken och blåmärken och slag i ansiktet. Exempelvis hade vi en tjej hos oss i fem månader. Varje pass jag jobbade slog hon mig. Det kunde vara knytnävsslag mot armar eller riva mig. Det gav inte mig någon fysisk skada i längden och då tänker man det var inte så farligt. Och sen är det också så att det inte är jag som skriver incidentrapporter utan då måste jag be någon annan göra det och jag vet att chefen har så mycket annat så att det blev på något vis inte värt det.

Johanna, flickinstitution

En central utgångspunkt hos Foucault är att makt föder motstånd och således finns det även en möjlighet till förändring (Axelsson & Qvarsebo 2017). Utifrån ovanstående citat (s. 46-47) från Pontus och Johanna men också från empirin i övrigt framgår att personalen utsattes för mycket våld i arbetsrelationen med ungdomarna. Det kan vara ett sätt för somliga ungdomar att reagera på behandlingspersonalens maktutövning vid tillämpning av särskilda befogenheter. Vi ser ett samband mellan deras maktutövning och ungdomarnas revolt. Vi hittar stöd för det även i Hills (2005) studie där vissa ungdomar, placerade vid särskilda ungdomshem, uttryckte att de kände en stark motvilja när de blev utsatta för maktutövning från personalens sida samt att de i samband med de själva började bli våldsamma. Detta kan förklaras genom att när ungdomarna själva börjar utöva våld mot behandlingspersonal får de utlopp för sin vanmakt och ser det som en möjlighet till att förändra sin situation samt motsätta sig den makt som de utsätts för. Mathiesen (1982) menar att detta handlande kan ses som utgångsmedel från den hjälplösa situationen.

Behandlingspersonalen förklarar att de blir avtrubbade och ser våldet som en normal del av sin vardag. En intressant tolkning är därför att även vända på Lundbergs (2012) teori om normaliseringsprocessen och i motsats till tidigare tolka med förutsättningen att behandlingspersonalen är brottsoffer och ungdomarna våldsutövare. Detta är en möjlig och rimlig tolkning som vi ser det, då behandlingspersonalen uttrycker att det är ett vardagligt inslag i arbetet att bli slagen, och att man därför inte väljer att ens rapportera inträffade händelser till ledningen. De ansåg att det vore bra om de egentligen skrev incidentrapporter för att därigenom kunna få till stånd en tryggare och säkrare arbetsmiljö, men att de ändå inte gjorde det p.g.a. tidsbrist och för att våldet hade normaliserats. Johanna berättade exempelvis att hon skrivit tre incidentrapporter under tiden hon arbetat på institutionen, men hade egentligen haft grund för att skriva hundratals. Normaliseringsprocessens tredje steg innebär att våldet blivit en del av förhållandes identitet och att ett förhållande utan våld är otänkbart (Lundgren 2012). Det faktum att båda parter både utförde och utsattes för våld skapar en destruktiv och ambivalent relation. Båda parter hade normaliserat våldet och utifrån personalens utsagor såg de inte hur de skulle kunna arbeta utan närvaro av våld i arbetet.

6.5 Alternativ till särskilda befogenheter

I detta avsnitt kommer vi redogöra för och analysera hur institutionerna och behandlingspersonalen arbetar för att undvika att använda särskilda befogenheter.

Behandlingspersonalen vid samtliga institutioner var eniga om att tillämpningen av särskilda befogenheter utgjorde en ständigt återkommande punkt på mötesagendor där de diskuterade scenarion ur praktiken och i teorin för att utvärdera samt för att utvecklas i arbetet. De genomgår även utbildning i NPNL för att få ett humanare förhållningssätt till ungdomarna. Av intervjuerna framgår att behandlingspersonalen av olika skäl ville undvika att använda särskilda befogenheter genom att göra förändringar på organisatorisk nivå men också i direktkontakten med ungdomarna. Personalen påpekade också att en bakomliggande orsak till behovet av att minska antalet beslut om särskilda befogenheter var det att det administrativa arbetet i samband med dessa är tidskrävande. Dock har denna orsak till begränsning av användningen av tvångsåtgärder framkommit vid en av institutionerna som står i kontrast till de vanligare förekommande orsakerna (se avsnitt 2.2.1), vilka är att tvångsåtgärder inte är en human behandlingsmetod för minderåriga. I ett försök att minska antalet hade man därför vid en pojkinstitution börjat förbereda lokaler och transporter för att undvika att behöva t.ex.

kroppsvisitera varenda ungdom efter en gymnastiklektion, vilket de tidigare ansett sig behövt göra för att säkerställa säkerheten för att risken och misstanken varit påtaglig att någon av ungdomarna tagit på sig otillåtna objekt.

Hejlskov Elvén et.al (2017) anser att personal istället för särskilda metoder ska arbeta med lågaffektivt bemötande och ställa rimliga krav på ungdomarna för att uppnå trygghet. Detta är metoder som behandlingspersonal vid tre av fyra institutioner berättade att de använder sig av trygghetsplaner för att arbeta förebyggande med ungdomarna och genom dem ta fram individanpassade metoder för att hantera våldsamma och svårhanterliga situationer. Dessa trygghetsplanen går även att använda som en metod för att motivera ungdomen att hitta egna strategier. En preventiv metod som används på institutionerna är att vara synlig för ungdomarna och finnas tillgänglig hela tiden, och låg enligt behandlingspersonalen till grund för ett lågt antal avskiljningar, eftersom närhet till ungdomarna är en förutsättning för relationsskapande. I citaten nedan diskuterar Oscar och Carl, som båda arbetar vid en pojkinstitution, en fysisk förändring av lokalerna vilket skapat en bättre förutsättning för relationsskapande och därmed lett till mindre eskalering av situationer då personal varit närvarande. Konflikter och våld har minskat vilket har lett till minskat behov av att använda särskilda befogenheter.

Oscar: Innan satt personal och tittade på ungdomarna i en personaldel men det finns ingen anledning att sitta i en personaldel och sitta och diskutera när man kan sitta med ungdomarna och diskutera samma saker. Det är egentligen ganska logiskt.

Carl: Personal är ute på golvet mycket mer och det finns liksom grupper för att bygga just relationer. Det är det enda verktyget vi har som är hållbart.

Fokusgrupp, pojkinstitution

I Oscars uttalande kan vi se tydliga inslag av den disciplinära maktens hållpunkter vilka bl.a. är övervakning i rummen (Foucault 2017). Dock var det något som personalgruppen hade ägnat sig åt tidigare men nu insett att det fanns andra mer lämpliga metoder för att minska behovet av särskilda befogenheter. Under våra intervjuer uttryckte behandlingspersonalen allmänt sett vikten av att bygga relationer med ungdomarna, då detta är ett bra verktyg och ”det enda verktyget som är hållbart” i det långa loppet. Detta gör att personalen kan sägas ha

en vilja att förändra sitt arbetssätt och därmed visa humanitet och förståelse för ungdomarnas situation.

6.6 Behandlingspersonalens uppfattning om lagförslaget

I detta avsnitt redogörs för personalens inställningar till regeringens proposition 2017/18:169 från mars 2018 och hur eventuella lagändringar kan komma att påverka deras vardagliga arbete vid de särskilda ungdomshemmen. De flesta av respondenterna var överlag positiva till förslaget och ansåg att det kunde öka rättssäkerheten för både ungdomarna och personalen, då den kommer prövas i fler arbetsmoment som t.ex. rumsvisitationer som i propositionen föreslås som lagstadgad särskild befogenhet. Ett problem som dock lyftes fram var mängden administrativt arbete som lagförslaget kommer att ge upphov till, och personalen ansåg att SiS inte var rustat för den arbetsbelastningen.

I det följande återges ett utdrag ur fokusgruppsdiskussionen vid den pojkinstitution där man strategiskt arbetar preventivt för att minska användningen av särskilda befogenheter och därmed det administrativa arbetet:

Björn: Vi försöker ju dra ner på beslut, samtidigt som våra politiker öka dem. Det blir svårt då.

Oscar: Vi jobbar för att hitta andra lösningar och nu ger de oss nytt, så nu får vi hitta nya sätt för att jobba bort ännu fler saker.

Den förändring i lagen som har fått störst medial uppmärksamhet är att regeringen vill sänka den maximala avskiljningstiden från 24 till 4 timmar (prop. 2017/18:169 :63-73). Samtlig behandlingspersonal var positivt inställda till denna förändring och menade att avskiljning redan idag används restriktivt och enbart under korta perioder. Kritik har dock riktats till varför avskiljning ska förekomma inom den svenska ungdomsvården överhuvudtaget (Committee on the Rights of the Child 2015, se avsnitt 2.2.1) vilket personalen försvarar med att det ibland tyvärr är nödvändigt. Regeringens (prop. 2017/18:169 :63-73) förslag om att successivt sänka tidsgränsen för avskiljning istället för att avveckla den helt och hållet eftersom avskiljandet annars befarades bli ersatt av en mer fysisk fasthållning, upplevs rimlig av personalen då de uttryckligen inte finner alternativ till avskiljning i dagsläget. Enell och Vogel (2018) ställer sig kritiska till varför avskiljning finns kvar som särskild befogenhet

oberoende av tidsgränsen. De anser att avskiljning kan ge stora skador och sätta stora spår på barn och ungdomar som redan kan bära på trauman och av den orsaken anser de att förbud mot avskiljning är enda alternativet (Enell & Vogel 2018:179).

Personalen är vidare ambivalent till förslaget om ändring av 15a § LVU, som innebär att ungdomarna ska ha möjlighet att använda elektroniska kommunikationsmedel och att ett beslut om restriktion enbart ska kunna fattas för en 14 dagarsperiod om vården riskerar att äventyras. Peter, som arbetar vid en flickinstitution uttryckte nedan en stor oro för hur detta skulle komma att påverka flickorna som med elektroniska kommunikationsmedel kan självskada sig genom kontakt med nätverk utanför institutionen:

Jag förstår inte det här lagförslaget förslaget över huvud taget, att man tvångsomhändertar flickor och sen ska de få ha alla medel för att förstöra för sig själva ändå. Det är mycket märkligt.

Behandlingspersonalen framförde även att användningen av elektroniska kommunikationsmedel skulle påverka personalens arbete, då det fanns en risk att bli filmade i samtal eller tumultartade situationer. Pontus hävdade att det finns personal som ”aldrig mer kommer att ta i någon tjej om det här blir verklighet för de vill inte hamna på Youtube eller Facebook”. Han befarade också att detta skulle komma att försvåra rekrytering av ny personal. Samtidigt uttryckte flera av respondenterna en vilja att ”följa med i tiden” och hade förståelse för varför förslaget lagts fram, då det även kan fungera som en metod i behandlingsarbetet där man tränar på sociala färdigheter, vilka inkluderar att kunna säga nej till yttre påtryckningar och att kunna föra sunda samtal.

Enell och Vogel (2018:180-181) anser att en verklig förändring bör ske på särskilda ungdomshem och menar att införandet av nya och förändringar av befintliga tvångsåtgärder inte är tillräckligt. De syftar på att personalen på SiS behöver vara kunskapsrustade och ha hög omdömesförmåga för att kunna bedöma och hjälpa ungdomen i sin behandlingsprocess. Avslutningsvis påtalar Enell och Vogel (2018) vikten av preventivt arbete där de anser att samhället behöver ta sitt ansvar och skapa barnavård som möjliggör ett tidigt stöd för barn och ungdomar och således arbetar förebyggande.

7. Avslutande diskussion

I detta avslutande kapitel kommer vi diskutera studiens resultat i relation till studiens syfte och frågeställningar samt funderingar som uppkommit under arbetet med studien. Vi kommer även motivera vårt förslag till vidare forskning inom området.

7.1 Slutdiskussion

Syftet med studien har varit att studera och förstå vad personal på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem har för uppfattningar och erfarenheter av tillämpningen av nuvarande särskilda befogenheter, samt vad de har för principiell syn på föreslagna lagförändringar. Vidare var syftet att också undersöka personalens inställning till att så långt som möjligt undvika att använda särskilda befogenheter. Vi har genom fokusgruppsdiskussioner och en enskild kvalitativ intervju erhållit en fyllig empiri som besvarar studiens syfte och frågeställningar.

- Utifrån regeringens förslag till förändringar av befintliga särskilda befogenheter är personalen i stort positivt inställda, men känner oro inför några förändringar som enligt personalen kommer påverka deras trygghet och arbetsbelastning på ett negativt sätt.
- Personalen upplever en trygghet för både sig själva och ungdomarna genom möjligheten att kunna använda sig av särskilda befogenheter. Samtidigt uttrycker man en ambivalens vid tillämpningen, då de är medvetna om att handlingarna kan medföra skada men ändå rättfärdigar användningen.
- Behandlingspersonal utövar sin makt med hjälp av bl.a. olika disciplinära tekniker. Personalen anser dock att det inte handlar om tydliga maktförhållanden. Av detta drar vi slutsatsen att de inte är medvetna om sin maktställning gentemot ungdomarna. Personalen pekar på att de blir utsatta för mycket våld av ungdomarna som en reaktion på användningen av särskilda befogenheter vilka också kan ses som en typ av våldsanvändning i överförd betydelse. Vi tolkar det ömsesidiga våldet som en

fundamental del av relationsidentiteten mellan behandlare och ungdomar, eftersom våldet normaliseras genom lagstiftning och motmakt. I ett försök att undvika användandet av särskilda befogenheter arbetar dock personalen preventivt för att bygga bra och trygga relationer till ungdomarna.

Det kan framstå som motsägelsefullt att behandlingspersonalen i vår analys ibland beskrivs som våldsamma mot ungdomarna, ibland som mänskliga och omtänksamma. Det har varit återkommande inslag i samtliga intervjuer att respondenterna uppvisar ett ambivalent förhållningssätt gentemot ungdomarna. Vår slutsats är att detta speglar att relationen mellan behandlingspersonal och ungdomar kan ses som destruktiv och problematisk. Vårt intresse för ämnet gör att vi gärna hade velat studera hur det empiriska materialet kan analyseras utifrån andra teorier för att se hur empirin kan speglas från olika perspektiv. Vi har under analysen av materialet medvetet valt att använda citat från den enskilda intervjun för att illustrera vår analys, då vi funnit ett större djup i materialet från den enskilda intervjun än från fokusgrupperna. Vi ställer oss därför frågande om studiens slutsatser hade blivit annorlunda om vi enbart använt enskilda intervjuer då dessa kan innebära att respondenten är mer fri att prata öppet om sina inställningar till och användningen av särskilda befogenheter. Fokusgruppen har som brukligt är bestått av personer som arbetar tillsammans och känner varandra väl, och i den konstellationen kan det finnas en risk för att utsagorna ger uttryck för så kallat grupptänkande, vilket gör att deltagarna kanske inte är lika öppna som vid en enskild intervju. Å andra sidan är det intressant i sig hur personalen resonerar tillsammans, då det visar vilka uppfattningar och föreställningar som är accepterade, och då beslut om insatser och reaktioner ofta tas efter diskussion. Dessutom har fokusgruppen den fördelen att det uppstår en inbördes diskussion, som kan antas fånga fler uppfattningar och erfarenheter än vad som framkommer i en enskild intervju. Varje metod har sina för- och nackdelar, och genom att använda två slags intervjumetoder har vi i någon mån kompenserat för nackdelarna.

En slutsats vi drar av studien är att särskilda befogenheter är ett kontroversiellt och komplext inslag i tvångsvården av ungdomar. Frågan kvarstår om särskilda befogenheter ska ses i praktiken en bestraffning eller som tvångsåtgärder för att inge trygghet. Lagstiftningen lämnar utrymme för avvägningar vid tillämpningen av särskilda befogenheter och därmed kan både utförandet och mottagandet resultera i ambivalenta relationer som bygger på både våld och omsorg. Denna studie tar inte sikte på ungdomarnas egen uppfattning och erfarenheter av

tvångsvård i allmänhet och särskilda befogenheter i synnerhet, vilket innebär att vi här endast kan utgå från personalens perspektiv.

Vi har förståelse för både behandlingspersonalens och ungdomarnas olika synsätt, även om vår kunskap om de senare är indirekt och genom andras forskning. Särskilda ungdomshem är tveklöst en problematisk miljö att vistas i för både personal och ungdomar. Tvångsåtgärderna innebär en långtgående integritetskränkning och personalens användning strider ibland mot lagens bokstav, eftersom särskilda befogenheter i praktiken tillämpas på alla ungdomar i vissa lägen, trots att beslut om en sådan åtgärd ska grundas på en bedömning av varje enskild ungdom; när så inte sker är det inte svårt att förstå att ungdomar kan uppleva särskilda befogenheter som ett straff. Vi ställer oss därför undrande till om barnets bästa (1:2 LVU) verkligen tas i beaktning i första hand vid tvångsvård på SiS. Personalen anser för sin del att man inte klarar sig utan dessa befogenheter, vilket kan vara begripligt i vissa situationer men samtidigt ger det uttryck för en uppgivenhet.

7.2 Förslag till fortsatt forskning

Med utgångspunkt av vad som framkommit i denna studie anser vi att det finns angelägna och intressanta forskningsområden att fördjupa sig. Exempel på detta är (a) hur personalen upplever sin arbetsmiljö med utgångspunkt i det normaliserade våldet som inte rapporteras, (b) huruvida det finns ett samband mellan behandlingsresultat och våldsutövning mellan ungdomar och behandlingspersonal, (c) ungdomarnas egen inställning till och erfarenheter av särskilda befogenheter och fasthållning i samband därmed, (d) vad personalens utbildningsnivå har för betydelse för användningen av särskilda befogenheter.

Referenslista

Andreassen, Tore (2003) *Institutionsbehandling av ungdomar: vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.

Axelsson, Thom & Jonas Qvarsebo (2017) *Maktens skepnader och effekter – Maktanalys i Foucaults anda*. Lund: Studentlitteratur.

Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Andra uppl. Malmö: Liber.

Börjesson, Mats & Alf Rehn (2009) *Makt*. Malmö: Liber.

Committee on the Rights of the Child (2015) *Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden*. Geneva: United Nations.

Dahlin-Ivanoff, Synneve (2015) Fokusgruppsdiskussioner. I: Ahrne Göran & Svensson Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Dahlin-Ivanoff, Synneve & Kristina Holmgren (2017) *Fokusgrupper*. Lund: Studentlitteratur.

Enell, Sofia (2015) *Transit i samhällsvården. När unga utreds på särskilda ungdomshem*. Doktorsavhandling. Växjö: Linnaeus University Press.

Enell, Sofia & Maria A. Vogel (2018) Behovet av förändring vid särskilda ungdomshem. I: Philip Lalander & Magnus Dahlstedt (red.) *Manifest – för ett socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Göran Ahrne (2015) Intervjuer. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia. Band 1: Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.

Foucault, Michel (2017) *Övervakning och straff*. Femte uppl. Lund: Arkiv förlag.

Goffman, Erving (2014/1959) *Jaget och maskerna*. Sjätte uppl. Lund: Studentlitteratur.

Hejlskov Elvén, Bo, Gunilla Nötesjö, Carina Moen, Erik Rova & Anton Sjögren (2017) *Beteendeproblem inom HVB- och ungdomsvård. Lågaffektivt bemötande och konflikthantering*. Stockholm: Natur och Kultur.

Hill, Teci (2005) *Allians under tvång, Behandlingssamarbete mellan elever och personal på särskilda ungdomshem*. Doktorsavhandling. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

Johnsson, Eva & Kerstin Svensson (2006). *Omedelbart samarbete: en rapport om polisens handlingsutrymme vid handräckning enligt LVU och LVM*. Växjö: Växjö universitet.

Kalman, Hildur & Veronica Lövgren (2012). Etik i forskning och etiska dilemman. I: Hildur Kalman & Veronica Lövgren (red.) *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups.

Kristiansen, Arne (2000) *Fri från narkotika. Om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare*. Diss. Umeå universitet. Vaxholm: Bjurner och Bruno.

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur.

Källström Cater, Åsa (2015) Att intervjua barn. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Levin, Claes (1998) *Uppfostringsanstalten: om tvång i föräldrars ställe*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv förlag.

Lind, Rolf (2014) *Vidga vetandet*. Lund: Studentlitteratur.

Lindgren, Sven-Åke (2006) Grounded Theory – ett oavslutat projekt. *Sociologisk forskning*, nr 1: 51–70.

Lundgren, Eva (2012) *Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige.

Mathiesen, Thomas (1982) *Makt och motmakt*. Göteborg: Korpen.

Mattsson, Tina (2010) *I viljan att göra det normala, en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Doktorsavhandling. Andra uppl. Malmö: Égalité.

Morgan, L. David (1997) *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks: Sage publications.

Nilsson, Roddy (2008) *Foucault – en introduktion*. Malmö: Égalité

Nygren, Lennart (2012) Risken finns, finns nyttan? I: Hildur Kalman & Veronica Lövgren (red.) *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups.

Prop. 2017/18:169. *Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem*.

Regeringskansliet (2012) *Sveriges femte periodiska rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter om barnkonventionens genomförande 2007–2012*. Stockholm: Regeringskansliet.

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015a) *Från stoff till studie – Om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015b) Att analysera kvalitativt material. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Malmö: Liber.

Runquist, Weddig (2018) *Om sortering, kodning och kategorisering av intervjuutskrifter med inspiration av Grounded theory*. PM daterad 180422. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Scott, Marvin B. & Stanford M. Lyman (2013/1968) *Accounts*. I: Katarina Jacobsson & David Wästerfors (red.) *Från klarhet till klarhet, Lysande texter för sociologisk forskning*. Malmö: Égalité. [Originalartikel: *Accounts*. *American Sociological Review*, 33 (1): 46–62].

Silow Kallenberg, Kim (2016) *Gränsland – Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. Doktorsavhandling. Huddinge: Södertörns högskola.

SFS 1990:52. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*.

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.

SOSFS 1997:15. *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*. Socialstyrelsens allmänna råd.

SOU 2015:71. *Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU*. Betänkande av Socialdepartementet.

Statens institutionsstyrelse, SiS (2016) *Riktlinjer/Juridik LVU*. Flik 6. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Statens institutionsstyrelse, SiS (2018) *SiS årsredovisning 2017*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Svensson, Peter & Göran Ahrne (2015) Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Malmö: Liber.

Thurén, Torsten (2007) *Vetenskapsteori för nybörjare*. Malmö: Liber.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Wästerfors, David (2009) *Konflikthantering i ungdomsvård ur ett sociologiskt perspektiv*. Forskningsrapport nr 3. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Wästerfors, David (2014) *Lektioner i motvind*. Malmö: Égalite.

Bilagor

Bilaga 1 - Informationsbrev till respondenter

Helsingborg 2018/04/01

Hej

Vi är två studenter som studerar till socionomer på Socialhögskolan, Lunds universitet. Vi skriver just nu vår kandidatuppsats och hör med anledning av detta av oss till dig. Syftet med vår undersökning är att studera vad du som personal på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem har för uppfattningar och erfarenheter av användandet av särskilda befogenheter samt synpunkter på regeringens proposition.

Du kommer att delta i en fokusgruppsintervju tillsammans med 3-4 andra anställda. Intervjun kommer vara i ca 1,5 timme. Vid genomförandet av intervjun kommer vi att beakta Vetenskapsrådets forskningsetiska principer.

- Respondentens medverkan är frivillig och denne kan när som helst välja att avsluta sin medverkan eller avstå från att svara på en fråga under intervjun.
- Respondenten och berörd arbetsplats kommer att avidentifieras i uppsatsen. Ingen obehörig kommer att ta del av intervjumaterialet eller få vetskap om vem som sagt vad under intervjun.
- Intervjun kommer att spelas in och transkriberas av oss själva. Efter godkänd examination kommer allt inspelat material och intervjuutskrifter att förstöras.

Tillsammans med detta brev finns ett sammanfattande förtydligande av lagändringen som du bör ha läst innan intervjun.

Vi hoppas att du finner ämnet intressant och kan fortsatt medverka i studien.

Med vänlig hälsning

Tijana Jovanovic
soc15tj1@student.lu.se

Michelle Svantesson
soc15ms7@student.lu.se

Handledare, Universitetslektor vid Socialhögskolan, Lunds universitet
Weddig Runquist
weddig.runquist@soch.lu.se

Förslag till lagändring

Regeringens lagförslag (prop 2017/18:169) innebär ändringar i LVU, LVM och LSU. Ändringarna innebär framförallt förändringar för SiS verksamheter och användandet av särskilda befogenheter. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 oktober 2018.

15a § LVU - Den unge har rätt till användande av elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök. Detta kan begränsas eller förvägras i högst 14 dagar om det kan äventyra vården. Tidigare har detta kunnat begränsas eller förvägras på obestämd tid.

15c § LVU - Om den unge uppträder våldsamt eller är påverkad av berusningsmedel får denne hållas i avskildhet. Tidigare har den unge fått hållas avskild i maximalt 24 timmar. Den nya förslaget är avskiljning i maximalt fyra timmar. Den unge ska även ha möjlighet att tillkalla personal under hela avskiljningstiden. Tidigare skulle läkare yttra sig om vård i avskildhet är lämplig av medicinska orsaker för unga under 15 år. Nytt förslag är att även sjuksköterska ska kunna göra yttrandet och att det ska gälla alla unga, även över 15 års ålder.

17 § LVU - Om det uppkommer misstanke att den unge bär på sig något som inte får innehas får personal utföra kroppsvisitation eller en ytlig kroppsbesiktning. Det nya förslaget innebär att ett vittne ska finnas närvarande om inte den unge uttryckligen avstår från detta. Den unge ska även tillfrågas vem i personalen som ska genomföra eller närvara vid kroppsvisitationen/kroppsbesiktningen. Önskemålet ska tillgodoses om möjligt. Tidigare ska vittne närvara om möjligt.

17b § LVU - Ny lag. Rumsvisitation av den unge bostadsrum får endast göras för att söka efter föremål som ej får innehas enligt 16 § LVU. Vittne ska närvara. Rumsvisitation får göras för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen på hemmet.

17c § LVU - Ny lag. Säkerhetskontroll med metalldetektor eller liknande får göras för att söka efter föremål som ej får innehas enligt 16 § LVU. Säkerhetskontroll får göras för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen på hemmet.

20c § LVU - Ny lag. Den unge ska erbjudas uppföljande samtal efter avskildhet, kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning och rumsvisitation. Den unge ska få information om anledningen till tvångsåtgärden samt få möjlighet att uttrycka sin uppfattning.

39 § LVU - Offentligt biträde ska förordnas vid överklagande till unga under 15 år.

42 § LVU - Beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Tidigare har inskränkningar i särskilt fall gällande telefonsamtal, mottagning av besök, vård i enskildhet eller avskildhet samt förstörande eller försäljning av egendom kunnat överklagas. Enligt det nya förslaget kan även kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning, skyldighet att lämna blodprov mm, rumsvisitation och övervakning av brev överklagas.

Bilaga 2 - Intervjuguide

1. Vinjetten

- Hur bemöter ni som personal situationen i vinjetten?

2. Erfarenheter

- Vilka erfarenheter har ni av särskilda befogenheter?
- Vilka används mest? Varför?
- När används dem? I vilka situationer kan det vara aktuellt?
- Proportionalitetsprincipen?
- Hur går bedömning till när man väljer?
- Gör man det i samråd med någon annan? Chef? Kollega?
- Hur går det rent praktiskt till?

3. Inställning

- Vad har ni för inställning till att använda tvångsåtgärder?
- Har det ändrats över tid?
- Vad beror det på?

4. Alternativa metoder

- Hur arbetar ni när ni väljer att inte använda särskilda befogenheter?
- Vad finns det för metoder? Fungerar de?
- I vilka situationer sker det?
- Känner man sig säker på hur man ska göra?
- Hur bemöter ni etiska dilemman?

5. Ledarskap

- Känner ni att ni har fått tillräcklig information och utbildning om användandet?
- Känner ni att ni har stöd av er chef i detta?
- Har ni handledning? Vad tycker ni om den?

6. Nya lagen

- Har ni fått den presenterad för er?
- Vad är era spontana tankar?
- Hur tror ni att det skulle kunna påverka ert arbete?
- Hur tror ni att det kommer påverka er inställning till särskilda befogenheter?

Bilaga 3 - Vinjett

Vinjett för pojkinstitution

Robin: 17-åring som varit placerad på hemmet i 8 månader. Har diagnoserna ADHD och Autism. Har ett utåtagerande beteende och är våldsam.

Ali: 16-årig ensamkommande flyktingbarn från Syrien som varit placerad på hemmet i 3 veckor. Bristande språkkunskaper i svenska och engelska. Har missbruksproblematik med Bensodiazepiner som huvuddrog. Ali är lättprovocerad och har utåtagerande beteende.

Det är fredag eftermiddag vid 17-tiden. Denna eftermiddag är personalen underbemannade p.g.a. sjukdom. Chefen har gått hem för dagen och personalen som är kvar på ungdomshemmet har jobbat där i mindre än ett år.

Robin och Ali sitter tillsammans och spelar spel i uppehållsrummet. De har varit i skolan hela dagen och väntar nu på att äta middag. Personalen hör plötsligt skrik från uppehållsrummet och en annan ungdom kommer springandes och berättar att Robin och Ali bråkar och har slagit varandra. När personalen kommer in till Robin och Ali är de arga och skriker skällsord till varandra. Bredvid dem ligger en sönderslagen stol. Både Robin och Ali är även hotfulla mot andra ungdomar som har samlat sig utanför rummet.

Vinjett för flickinstitution

Sara: 17-åring som varit placerad på hemmet i 8 månader. Har diagnoserna ADHD och Autism. Har ett utåtagerande beteende och är våldsam.

Noor: 16-årig flykting från Syrien som varit placerad på hemmet i 3 veckor. Bristande språkkunskaper i svenska och engelska. Har missbruksproblematik med Bensodiazepiner som huvuddrog. Noor är lättprovocerad och har utåtagerande beteende.

Det är fredag eftermiddag vid 17-tiden. Denna eftermiddag är personalen underbemannade p.g.a. sjukdom. Chefen har gått hem för dagen.

Sara och Noor sitter tillsammans och spelar spel i uppehållsrummet. De har varit i skolan hela dagen och väntar nu på att äta middag. Personalen hör plötsligt skrik från uppehållsrummet och en annan ungdom kommer springandes och berättar att Sara och Noor bråkar och har slagit varandra. När personalen kommer in till Sara och Nour är de arga och skriker skällsord till varandra. Bredvid dem ligger en sönderslagen stol. Både Sara och Nour är även hotfulla mot andra ungdomar som har samlat sig utanför rummet.

Bilaga 4 - Förklaring av lagändring av särskilda befogenheter enligt prop. 2017/18 169

Regeringens lagförslag (prop 2017/18:169) innebär ändringar i LVU, LVM och LSU. Ändringarna innebär framförallt förändringar för SiS verksamheter och användandet av särskilda befogenheter.

15a§ LVU - Den unge har rätt till användande av elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök. Detta kan begränsas eller förvägras i högst 14 dagar om det kan äventyra vården. Tidigare har detta kunnat begränsas eller förvägras på obestämd tid.

15b § LVU - Den unge får beredas vård vid en låsbar enhet om det är nödvändigt med hänsyn till den unges eller andras säkerhet eller om det är nödvändigt för att förhindra att den unge avviker. Vård vid låsbar enhet får pågå under högst två månader i följd dock får vården pågå längre tid om det finns särskilda behandlingsskäl. Nytt förslag är att den unge ska ges möjlighet att dagligen vistas utomhus och ägna sig åt fysisk aktivitet under tiden för vård i enskildhet.

15c§ LVU - Om den unge uppträder våldsamt eller är påverkad av berusningsmedel får denne hållas i avskildhet. Tidigare har den unge fått hållas avskild i maximalt 24 timmar. Den nya förslaget är avskiljning i maximalt fyra timmar. Den unge ska även ha möjlighet att tillkalla personal under hela avskiljningstiden. Tidigare skulle läkare yttra sig om vård i avskildhet är lämplig av medicinska orsaker för unga under 15 år. Nytt förslag är att även sjuksköterska ska kunna göra yttrandet och att det ska gälla alla unga, även över 15 års ålder.

15d § LVU - Ny paragraf. Vård i enskildhet får ske om det krävs med hänsyn till den unges behov eller säkerhet vid hemmet. Vård i enskildhet ska anpassas efter individens behov och ska omprövas senast sju dagar efter senaste prövningen.

17§ LVU - Om det uppkommer misstanke att den unge bär på sig något som inte får innehas får personal utföra kroppsvisitation eller en ytlig kroppsbesiktning. Det nya förslaget innebär att ett vittne ska finnas närvarande om inte den unge uttryckligen avstår från detta. Den unge ska även tillfrågas vem i personalen som ska genomföra eller närvara vid kroppsvisitationen/kroppsbesiktningen. Önskemålet ska tillgodoses om möjligt.

17a§ Blod-, urin-, utandnings-, saliv- eller svettprov för kontroll av att den unge inte är påverkad av berusningsmedel m.m. ska få göras vid ankomst till det särskilda ungdomshemmet om det finns en anledning till det. Tidigare har misstanke om påverkan av berusningsmedel varit ett krav för att få utföra prover. Under vistelsen vid hemmet ska misstankerekvisitet kvarstå.

17b § LVU - Ny lag. Rumsvisitation av den unge bostadsrum får endast göras för att söka efter föremål som ej får innehas enligt 16 § LVU. Vittne ska närvara. Rumsvisitation får göras för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen på hemmet.

17c § LVU - Ny lag. Säkerhetskontroll med metalldetektor eller liknande får göras för att söka efter föremål som ej får innehas enligt 16 § LVU. Säkerhetskontroll får göras för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen på hemmet.

20c § LVU - Ny lag. Den unge ska erbjudas uppföljande samtal efter avskildhet, kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning och rumsvisitation. Den unge ska få information om anledningen till tvångsåtgärden samt få möjlighet att uttrycka sin uppfattning.

39 § LVU - Offentligt biträde ska förordnas vid överklagande till unga under 15 år.

42 § LVU - Beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Tidigare har inskränkningar i särskilt fall gällande telefonsamtal, mottagning av besök, vård i enskildhet eller avskildhet samt förstörande eller försäljning av egendom kunnat överklagas. Enligt det nya förslaget kan även kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning, skyldighet att lämna blodprov mm, rumsvisitation och övervakning av brev överklagas.